

Article history:

Received 10 March 2026

Revised 25 June 2026

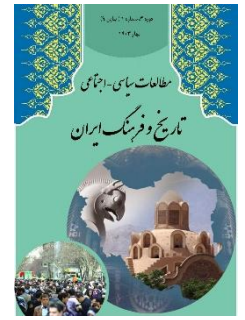
Accepted 02 July 2026

Initial Publication 04 July 2026

Final Publication 23 September 2026

Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History

Volume 5, Issue 3, pp 1-22

Transformation of the Political-Economic Structures and Cultural-Social Changes of the Rostam Tribe during the Centralized Modernization of the Pahlavi Era (1925–1979)

Roham. Ansari¹, Naser. Jadidi^{1*}, Feizollah. Boushasb Gousheh¹

1. Department of History, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran

* Corresponding author email address: naserjadidi@iau.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Ansari, R., Jadidi, N., & Boushasb Gousheh, F. (2026). Transformation of the Political-Economic Structures and Cultural-Social Changes of the Rostam Tribe during the Centralized Modernization of the Pahlavi Era (1925–1979). *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 5(3), 1-22.

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The centralized modernization of the Pahlavi regime was an aggressive project aimed at transitioning from a traditional federal structure to a modern nation-state, within which tribes were perceived as missing links and potential threats to the process of centralization. Focusing on the Rostam tribe in Fars Province, the present study examines the four-dimensional transformations of this tribe during the reigns of Reza Shah and Mohammad Reza Shah. The main question is how the structural pressures exerted by the central state on autonomous tribal institutions led to fundamental changes in the fabric of power and everyday life. This study was conducted using a descriptive-analytical approach and a historical-documentary method. The data were collected and validated through content analysis of archival documents, including military reports and bureaucratic correspondence, contemporary newspapers such as *Habl al-Matin*, and field research based on oral history. The findings indicate that the strategy of the Pahlavi state consisted of a combination of “military repression,” “confiscation of property rights,” and “compulsory land reforms.” In the political dimension, wars such as the Gajestan conflict and the execution of khans such as Imam-Qoli Khan and Hossein-Qoli Khan symbolized the complete disarmament of hereditary tribal authority. In the economic dimension, the transfer of lands to non-local merchants, such as Moein al-Tojjar Bushehri, and the implementation of land reforms in the 1960s dismantled the landlord-peasant system. Although this process disrupted traditional class stability, it also resulted in the rupture of social solidarity bonds and the continuation of property disputes among tribal clans. In the cultural dimension, the emergence of modern secular education through figures such as Bahman Beigi stood in direct opposition to the religious educational system and paved the way for the formation of a new elite. The study argues that although the Pahlavi state succeeded in securing the unconditional submission of the Rostam tribe in the short term, this “top-down” modernization led to the institutional collapse of traditional structures without providing an effective substitute. The long-term consequence of these transformations was the emergence of a deep social divide and an identity crisis rooted in the unjust management of the transition from tradition to modernity.

Keywords: Rostam tribe, centralized modernization, land reform, tribal resistance, nation-state, social history of Iran.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the transformation of the political-economic structures and socio-cultural life of the Rostam tribe of Mamasani during the centralized modernization of the Pahlavi era from 1925 to 1979. The study is situated within the broader historical process through which Iran moved from a traditional order structured around tribal, regional, and patrimonial forms of authority toward a centralized modern nation-state. This transformation was not merely administrative; rather, it involved the reorganization of power, property, identity, education, and everyday life. In the Pahlavi period, modernization was pursued largely from above and through coercive state-building mechanisms, including the expansion of the army, bureaucratic centralization, forced sedentarization, disarmament of tribes, land regulation, secular education, and the weakening of local intermediaries. The Rostam tribe, located in the strategic mountainous zone of Fars Province, represents a significant case for understanding the social consequences of this process because it possessed a relatively coherent tribal structure, strong hereditary leadership, internal mechanisms of conflict resolution, and an economy based on land, pasture, kinship, and patron-client relations. The central question of the study is how the structural pressures exerted by the Pahlavi state on autonomous tribal institutions produced fundamental transformations in the distribution of authority, patterns of ownership, social solidarity, and cultural identity among the Rostam people. The study argues that the Pahlavi state's project of modernization was simultaneously political, economic, social, and cultural; therefore, its impact on the Rostam tribe cannot be reduced to a military conflict or a simple administrative reform. Rather, it must be understood as a multidimensional process of state penetration into a historically autonomous tribal society ([Abrahamian, 2008](#); [Foran, 1999](#); [Nasiri Tayebi, 2014](#); [Safinejad, 1989](#)).

The theoretical framework of the study is based on the concept of centralized modernization and the formation of the modern nation-state. In this framework, the modern state seeks to monopolize legitimate violence, standardize administration, integrate peripheral regions, and replace local identities with a unified national identity. During the Pahlavi era, this project required the dismantling of autonomous tribal structures because tribes were perceived as rival centers of authority capable of mobilizing armed resistance, controlling local resources, and maintaining loyalties outside the direct control of the central government. The Rostam tribe had historically functioned as a native institution of governance, not merely as a kinship group. Its khans, elders, and kadhodas regulated land use, collected taxes, resolved disputes, organized defense, and maintained order in a mountainous environment where direct state authority had often been weak. Historical accounts of Fars and Mamasani indicate that such tribal structures were rooted in long-standing forms of relative autonomy and regional cohesion ([Fasai, 2009](#); [Ibn Balkhi, 1989](#); [Ilami, 2013](#)). However, under the Pahlavi state, these mediating institutions were redefined as obstacles to centralization, administrative rationalization, and national integration. The study therefore interprets the conflict between the Pahlavi state and the Rostam tribe as a confrontation between two distinct logics of governance: the bureaucratic logic of the modern state, which sought direct rule over territory and population, and the tribal logic of localized authority, which rested on kinship, customary rights, personal loyalty, and control over land and pasture. This tension was intensified by broader geopolitical and imperial interests in southern Iran, especially British concerns with stability, access, and influence in strategically important regions ([Hemmati, 2009](#); [Lambton, 2007](#)).

Methodologically, the study employs a descriptive-analytical design and a historical-documentary approach. The research population consists of archival documents, military reports, bureaucratic

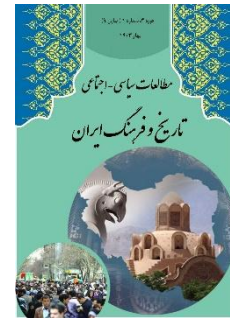
correspondence, contemporary newspapers, memoirs, oral histories, local histories, and historical-geographical works related to Fars Province, Mamasani, and Rostam during the period from 1925 to 1979. The sources were selected purposively because the subject required evidence capable of reconstructing both official state policy and local tribal experience. Official and military sources, such as reports on military operations in southern Iran, were used to examine the logic, language, and mechanisms of state intervention, particularly in relation to disarmament, suppression, and security management (Ariana, 1964; Cronin, 1998). Local and oral-historical sources were used to recover tribal perspectives, memories of resistance, accounts of land dispossession, and descriptions of cultural change, while works on Mamasani and Rostam provided regional context and social detail (Hosseinihah, 1999; Moslemi, 1990; H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). To enhance the credibility of the findings, the study uses triangulation by comparing official documents with oral narratives, local histories, and secondary historical analyses. This strategy is necessary because state sources often frame tribal resistance as rebellion or disorder, while local sources may emphasize heroism, victimhood, or collective memory. By reading these sources against one another, the study seeks to produce a more balanced interpretation of the transformation of the Rostam tribe. The data were analyzed through historical explanation and qualitative content analysis, with particular attention to recurring themes such as coercive centralization, confiscation of land, weakening of khanship, forced sedentarization, secular schooling, erosion of kinship networks, and identity crisis (Ansari, 2015; Razmjouei, 1999; Siahpour, 2009).

The findings show that the political transformation of the Rostam tribe occurred through direct confrontation between the central state and hereditary tribal authority. In the Reza Shah period, the state relied on military force, disarmament, and the strategy of unconditional submission to eliminate the independent political role of tribal khans. Conflicts such as the Gajestan war and Doreg-e Madu represented decisive moments in the decline of hereditary authority among the Rostam khans. Figures such as Imam-Qoli Khan and Hossein-Qoli Khan embodied a form of local sovereignty that the Pahlavi state could not tolerate within its project of centralized rule. Military campaigns in Fars and southern Iran were therefore not isolated security operations but part of a broader state-building strategy aimed at removing parallel authorities and integrating tribal territories into the administrative and military system of the state (Ariana, 1964; Bayat, 1986; Razmjouei, 1999). The political pressure continued under Mohammad Reza Shah, though it increasingly took the form of surveillance, legal restriction, security management, and the neutralization of tribal networks. Attempts by tribal leaders to maintain influence through political alliances, kinship ties, or engagement with national political currents were gradually contained by the state's security apparatus (Azarpayvand, 2005; Rostami, 2001; Tolouei, 1995). Economically, the weakening of the Rostam tribe began even before the full implementation of Pahlavi reforms, especially through the transfer of lands and public properties to non-local actors such as the Moein al-Tojjar Bushehri family. This process undermined customary tribal ownership and weakened the economic foundations of khanship (Ansari & Diyanatjou, 2012; Bayat, 2009). Later, land reform in the 1960s completed this process by dismantling the landlord-peasant order without creating a stable alternative capable of preserving local livelihoods, social security, or productive autonomy (Madani, 2012; Shahshahani, 1987).

The social and cultural findings indicate that the collapse of the traditional political economy of the Rostam tribe generated deep changes in kinship, solidarity, gender roles, education, and identity. In the traditional tribal order, the relationship between khan and ra'yyat was hierarchical and unequal, yet it also contained elements of protection, mediation, and reciprocal obligation. With the confiscation of land,

forced sedentarization, and weakening of tribal leadership, this informal social contract collapsed. The removal of traditional authorities did not automatically produce modern citizenship or social equality; instead, it often created a vacuum in local conflict resolution, increased property disputes, weakened inter-clan solidarity, and encouraged migration to urban margins. Studies of settled tribal communities show that such transformations disrupted economic security, kinship organization, and the daily life of women, who had previously played central roles in household production, cultural transmission, and the management of nomadic life (Habibi Fahliani, 1992; Safinejad, 1989; Shahshahani, 1987). Culturally, the Pahlavi state used modern schooling, secular curricula, Persian-language standardization, and the promotion of national identity to reshape the minds of younger generations. Education in tribal regions was not simply a literacy project; it was also an instrument of cultural engineering intended to shift loyalty from tribe to state. The educational efforts associated with Mohammad Bahmanbeigi contributed to the emergence of new tribal elites, yet they also stood in tension with older religious, customary, and tribal forms of knowledge (Bahmanbeigi, 2010). As schooling, sedentarization, and urban contact expanded, younger generations became increasingly distanced from older patterns of tribal authority, oral memory, dress, mobility, and local cultural practices. Thus, modernization produced both opportunity and dislocation: it opened pathways to education and social mobility, but it also weakened collective memory, customary institutions, and the symbolic foundations of Rostam tribal identity (Garmroudi, 1991; Ilami, 2013; Majidi, 1992).

In conclusion, the centralized modernization of the Pahlavi era transformed the Rostam tribe through a coercive and top-down process that simultaneously targeted political autonomy, economic foundations, social cohesion, and cultural identity. The Pahlavi state succeeded in the short term in disarming tribal authority, weakening hereditary leadership, incorporating peripheral territory into the centralized state, and replacing many traditional institutions with bureaucratic and security mechanisms. However, this success came at a high social cost. Because modernization was imposed without meaningful local participation and without effective institutional substitutes for the functions previously performed by tribal structures, it produced social rupture rather than sustainable integration. The dismantling of khanship, the disruption of land relations, the weakening of kinship networks, and the cultural alienation of younger generations created a long-term identity crisis whose consequences remained visible beyond the Pahlavi period. The case of the Rostam tribe therefore demonstrates that modernization cannot be evaluated only by the expansion of state capacity or administrative centralization. It must also be assessed in terms of justice, participation, cultural continuity, and the capacity of new institutions to replace the social functions of older ones. The experience of Rostam suggests that when development is imposed as domination rather than negotiated as transformation, it may produce formal integration while generating deep social dislocation, unresolved grievances, and a lasting crisis of collective belonging.

تحول ساختارهای سیاسی-اقتصادی و دگرگونی‌های فرهنگی-اجتماعی ایل رستم در دوران نوسازی متمرکز پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴)

رهام انصاری¹، ناصر جدیدی^{2*}، فیض الله بوشاسب گوشه³

۱. گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: naserjadidi@iau.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

انصاری، رهام، جدیدی، ناصر، و بوشاسب گوشه، فیض الله (۱۴۰۵). تحول ساختارهای سیاسی-اقتصادی و دگرگونی‌های فرهنگی-اجتماعی ایل رستم در دوران نوسازی متمرکز پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴). *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۵(۳)، ۲۲-۱.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

نوسازی متمرکز رژیم پهلوی، پروژه‌ای تهاجمی برای گذار از ساختار فدرال سنتی به دولت-ملت مدرن بود که ایلات را به عنوان حلقه‌های مفقوده در مسیر تمرکزگرایی تهدید می‌کرد. پژوهش حاضر با تمرکز بر ایل رستم در استان فارس، به واکاوی دگرگونی‌های چهاربعدی این ایل در دو دوره رضاشاه و محمدرضاشاه می‌پردازد. سوال اصلی آن است که چگونه فشارهای ساختاری دولت مرکزی بر نهادهای خودمختار ایلی، منجر به تغییرات بنیادین در بافت قدرت و زندگی روزمره شد؟ این مطالعه با رویکردی توصیفی-تحلیلی و روش تاریخی-اسنادی انجام شده است. داده‌ها از طریق تحلیل محتوای اسناد آرشیوی (گزارش‌های نظامی، مکاتبات دیوان‌سالاری)، روزنامه‌های عصر (مانند جبل‌المتین) و تحقیقات میدانی مبتنی بر تاریخ شفاهی گردآوری و صحت‌سنجی شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد راهبرد دولت پهلوی ترکیبی از «سرکوب نظامی»، «مصادره حقوق مالکیتی» و «اصلاحات ارضی اجباری» بود. در بعد سیاسی، جنگ‌هایی نظیر «گجستان» و اعدام خوانینی چون امام‌قلی خان و حسین‌قلی خان، نماد خلع سلاح کامل اقتدار موروثی ایلی بود. در بعد اقتصادی، واگذاری املاک به تجار غیربومی (معین‌التجار بوشه‌ری) و اجرای اصلاحات ارضی در دهه ۴۰، نظام ارباب‌رعیتی را متلاشی کرد؛ امری که اگرچه ثبات طبقاتی سنتی را برهم زد، اما منجر به گسست پیوندهای همبستگی اجتماعی و تداوم مناقشات ملکی میان طوایف گردید. در بعد فرهنگی، ظهور آموزش‌های نوین سکولار توسط چهره‌هایی چون بهمن بیگی، در تقابل مستقیم با نظام آموزشی مذهبی قرار گرفت و زمینه‌ساز شکل‌گیری نخبگان جدیدی شد. پژوهش استدلال می‌کند که اگرچه دولت پهلوی در کوتاه‌مدت موفق به تسلیم بلاشرط ایل رستم شد، اما این نوسازی «از بالا به پایین» منجر به فروپاشی نهادی نهادهای سنتی بدون جایگزین کارآمد گردید. پیامد بلندمدت این تحولات، ایجاد شکاف عمیق اجتماعی و بحران هویتی است که ریشه در مدیریت ناعادلانه گذار از سنت به مدرنیته دارد.

کلیدواژه‌گان: ایل رستم، نوسازی متمرکز، اصلاحات ارضی، مقاومت ایلی، دولت-ملت، تاریخ اجتماعی ایران.

گذار ایران از ساختار سنتی ایلات و عشایر به دولت - ملت متمرکز و مدرن، از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین تحولات تاریخ معاصر ایران است که اوج آن در دوره پهلوی رخ داد. به تعبیر پرواند آبراهامیان، این دوره «گذار میان دو انقلاب» بود؛ دوره‌ای که در آن نوسازی از بالا، افزون بر دگرگونی ساختار سیاسی، بنیان‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع بومی را نیز متحول کرد (Abrahamian, 2008). جان فوران نیز بر این باور است که هرچند در برابر این تحولات مقاومت‌هایی وجود داشت، اما دولت مرکزی به تدریج توانست بر ساختارهای قبیله‌ای و مناطق عشایرنشین غلبه کند (Foran, 1999). در این میان، استان فارس با حضور ایلاتی چون قشقایی، لر، ممسنی و رستم، یکی از کانون‌های اصلی اجرای سیاست‌های تمرکزگرایی و اسکان اجباری بود. ایل رستم ممسنی نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای ایلی جنوب غرب ایران، نمونه‌ای روشن از تقابل سنت و مدرنیته و پیامدهای دولت‌سازی پهلوی به شمار می‌رود (Nasiri Tayebi, 2014; Safinejad, 1989).

پیش از استقرار حکومت پهلوی، ساختار سیاسی و اجتماعی ایل رستم بر پایه سلسله‌مراتب ایلی استوار بود و خان‌ها، کلانترها و کدخدایان در اداره زمین، حل اختلافات و حفظ امنیت نقش اساسی داشتند. به گفته ابن‌بلخی، نواحی کوهستانی زاگرس همواره از نوعی خودمختاری نسبی و انسجام قبیله‌ای برخوردار بوده‌اند (Ibn Balkhi, 1989). حسن فسائی نیز در فارسنامه ناصری به نقش خوانین در حفظ نظم و گردآوری مالیات اشاره می‌کند، اما در دوره پهلوی این نهادها دیگر شریک حکومت نبودند، بلکه مانعی در مسیر بوروکراسی متمرکز تلقی می‌شدند (Fasai, 2009). از این رو، سیاست‌های پهلوی برای حذف واسطه‌های محلی و اعمال مستقیم اقتدار دولتی، به درگیری‌های خونینی انجامید و سرکوب نظامی ایل رستم در سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹، بخشی از برنامه کلان خلع سلاح و اسکان اجباری عشایر بود (Bayat, 1986). جنگ‌های گجستان و دورگ مدو نیز نقطه عطفی در افول اقتدار موروثی خوانین رستم محسوب می‌شد (Razmjouei, 1999).

در بعد اقتصادی، واگذاری املاک خالصه و اراضی عمومی ایل رستم به افراد غیربومی، به‌ویژه خاندان معین‌التجار بوشهری، به تشدید تنش‌های سیاسی و اجتماعی انجامید. پژوهش‌های انصاری و دیانت‌جو نشان می‌دهد که اوقافی شدن این املاک با حمایت دولت، مالکیت سنتی ایلی را تضعیف کرد و بسیاری از عشایر را به رعیت یا نیروی کار وابسته بدل ساخت (Ansari & Diyanatjou, 2012). کاوه بیات نیز تأکید می‌کند که لشکرکشی‌های معین‌التجار با حمایت دولت مرکزی صورت گرفت تا بنیان اقتصادی خوانین ایلی تضعیف شود (Bayat, 2009). این روند در دهه ۱۳۴۰ با اصلاحات ارضی ادامه یافت. هرچند هدف رسمی این اصلاحات، کاهش فقر و از میان بردن بسترهای شورش بود، در عمل باعث فروپاشی ساختارهای حمایتی ایلی بدون ایجاد جایگزینی کارآمد شد. شهبهانی نیز نشان داده است که این دگرگونی‌ها ثبات اقتصادی، انسجام اجتماعی و هویت فرهنگی عشایر اسکان‌یافته را تهدید کرد (Shahshahani, 1987). اعدام یا حبس خوانینی چون حسین‌قلی‌خان و جعفرقلی‌خان نیز نماد نهایی شکست مقاومت ایلی در برابر دولت بود (A. Rezaei, 2009).

در عرصه فرهنگی و آموزشی، دولت پهلوی با توسعه مدارس نوین و آموزش سکولار در پی تربیت شهروندانی وفادار به دولت مرکزی بود. محمد بهمن‌بیگی در خاطرات خود نشان می‌دهد که گسترش آموزش در مناطق عشایری، از جمله گجستان، با مقاومت خوانینی روبه‌رو بود که آگاهی عمومی را تهدیدی برای اقتدار سنتی خود می‌دانستند (Bahmanbeigi, 2010). با این حال، این روند به شکل‌گیری نسل تازه‌ای از نخبگان ایلی انجامید که هم ریشه در سنت داشتند و هم از ارزش‌های مدرن تأثیر پذیرفته بودند. هم‌زمانی این تحولات با رویدادهای کلان سیاسی، از جمله ملی شدن نفت و موضع‌گیری خوانین در برابر مصدق، بر پیچیدگی این فرایند افزود (Azarpayvand, 2005). نمونه آن،

تلاش حسین‌قلی‌خان رستم برای حفظ موقعیت خود از طریق ائتلاف‌های سیاسی و پیوندهای خانوادگی با قشقایی‌ها بود که در نهایت، در برابر فشار ساختاری دولت ناکام ماند (Azarpayvand, 2005).

با وجود فراوانی منابع تاریخی و محلی درباره ایل رستم و ممسنی، بیشتر مطالعات پیشین یا روایت‌محور و شفاهی بوده‌اند یا از منظرهای محدود نظامی، قومی و مذهبی به موضوع پرداخته‌اند. آثاری چون تاریخچه عملیات نظامی جنوب و قیام عشایر جنوب اطلاعات ارزشمندی دارند، اما غالباً فاقد تحلیل عمیق جامعه‌شناختی از پیامدهای بلندمدت نوسازی هستند (Ariana, 1964; Siahpour, 2009). برخی آثار محلی نیز بیشتر بر جنبه‌های حماسی و تاریخی تأکید دارند و کمتر به سازوکارهای تغییر اقتصادی و فرهنگی پرداخته‌اند. حتی منابع مبتنی بر اسناد، مانند گزارش‌های ساواک، عمدتاً نگاهی امنیتی دارند و تجربه زیسته عشایر را به‌طور کامل بازتاب نمی‌دهند. از این‌رو، نیاز به پژوهشی جامع و چندبعدی وجود دارد که تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایل رستم را با تکیه بر اسناد آرشیوی، مطبوعات عصر پهلوی و داده‌های میدانی بررسی کند. فرضیه اصلی این است که حکومت پهلوی با ترکیب سرکوب سیاسی، مصادره اقتصادی و مهندسی فرهنگی، موفق به خلع سلاح ساختاری ایل رستم شد، اما این نوسازی تحمیلی به گسست اجتماعی و بحران هویتی انجامید؛ بحرانی که آثار آن هنوز در شهرستان رستم قابل مشاهده است. این مطالعه، افزون بر تکمیل دانش تاریخی درباره ایلات فارس، می‌تواند الگویی برای فهم چالش‌های نوسازی در جوامع سنتی ایران فراهم آورد.

چارچوب نظری و مرور ادبیات

در این بخش، موضوع ذیل مورد بررسی و موشکافی قرار می‌گیرد:

تئوری نوسازی متمرکز و شکل‌گیری دولت - ملت مدرن در ایران

گذار از نظام فدرال سنتی که بر پایه ایلات و عشایر استوار بود، به سمت شکل‌گیری یک دولت - ملت متمرکز و مدرن، یکی از پیچیده‌ترین و پرتلاطم‌ترین تحولات تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود که اوج خود را در دوران سلسله پهلوی تجربه کرد. پرواند آبراهامیان این بازه زمانی را «دوران گذار میان دو انقلاب» نام‌گذاری کرده است؛ دوره‌ای که در آن پروژه نوسازی تحمیلی از بالا به پایین، نه تنها ساختار سیاسی حاکمیت، بلکه بنیان‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع بومی را دگرگون ساخت (Abrahamian, 2008).

در این رویکرد، دولت پهلوی با هدف ایجاد یک بوروکراسی دولتی یکپارچه و حذف نفوذ قدرت‌های محلی غیررسمی، ارتش جدید و دستگاه اداری خود را تقویت نمود تا انحصار خشونت مشروع را در انحصار بگیرد. این تلاش برای تمرکزگرایی شدید، نیازمند خلع سلاح کامل ایلات و عشایر بود، چرا که آن‌ها به‌عنوان بازوان قدرتمند قدرت محلی، مانعی جدی در مسیر نفوذ مستقیم دولت مرکزی به اعماق جامعه محسوب می‌شدند. جان فوران نیز معتقد است که مقاومتی شکننده اما پایدار در برابر این تحولات وجود داشت که ریشه در ساختارهای قبیله‌ای داشت و دولت مرکزی همواره با چالش‌های عمیقی در اعمال حاکمیت مستقیم بر مناطق کوهستانی و عشایرنشین مواجه بود (Foran, 1999). استان فارس به دلیل تنوع قومی و حضور ایلات قدرتمندی چون قشقایی، لر، ممسنی و رستم، عرصه اصلی اجرای سیاست‌های تمرکزگرایی و اسکان اجباری عشایر بود. بنابراین، ایل رستم فراتر از یک گروه قبیله‌ای صرف، یک نهاد سیاسی - اجتماعی خودمختار بود که با پروژه مدرنیزاسیون پهلوی در تضاد ذاتی قرار داشت و سرکوب آن، بخشی جدایی‌ناپذیر از یک استراتژی کلان ملی تلقی می‌شد.

این فرایند نوسازی، تنها یک تغییر اداری نبود، بلکه تلاشی رادیکال برای بازتعریف رابطه بین شهروند و دولت بود. در نظام سنتی، هویت افراد عمدتاً از طریق تعلق به طایفه و وفاداری به خان تعریف می‌شد، اما دولت پهلوی تلاش کرد تا با ایجاد سیستم ثبت احوال، کارت شناسایی و خدمت سربازی اجباری، هویت فردی و ملی را جایگزین هویت قبیله‌ای کند. آبراهامیان تأکید می‌کند که این تغییر هویتی، بدون توجه به بافت اجتماعی جامعه، منجر به بحران‌های هویتی گسترده‌ای شد. دولت با حذف واسطه‌های سنتی مانند خوانین، سعی کرد تا ارتباط

مستقیمی با رعایا برقرار کند، اما این اقدام اغلب با بی‌ثباتی و ناامنی همراه بود، زیرا ساختارهای حمایتی و امنیتی قبلی از بین رفته بودند. در این میان، ایلاتی مانند رستم که دارای ساختار داخلی منسجم و توانایی دفاعی بالا بودند، به‌عنوان آخرین دژهای مقاومت در برابر این موج متمرکزسازی ظاهر شدند. سیاست‌های دولت در قبال این ایلات، ترکیبی از زور نظامی، فشار اقتصادی و مهندسی اجتماعی بود که هدف نهایی آن، یکپارچه‌سازی بازار داخلی و جذب منابع مالی و انسانی ایلات برای پروژه‌های صنعتی و نظامی کشور بود. بنابراین، تقابل دولت و ایل رستم، تقابلی میان دو منطق متفاوت از حکمرانی و سازماندهی اجتماعی بود که هیچ‌یک حاضر به سازش با دیگری نبود.

استعمار خارجی، به‌ویژه انگلستان، نیز نقشی تعیین‌کننده در تشدید این تقابل ایفا کرد. لمبتون نشان می‌دهد که منافع امپریالیستی بریتانیا در حفظ ثبات جنوب ایران و دسترسی به منابع نفتی، باعث شد تا لندن از سیاست‌های مرکزگرایانه تهران حمایت کند، حتی اگر این سیاست‌ها منجر به بی‌ثباتی موقت در مناطق عشایری شود (Lambton, 2007). انگلستان خواهان حذف نفوذ روسیه و رقابت‌های داخلی در منطقه بود و دولت پهلوی را به‌عنوان ضامن این ثبات می‌دید. این حمایت بین‌المللی، به رضاشاه اجازه داد تا با اعتمادبه‌نفس بیشتری علیه ایلات وارد عمل شود و جنگ‌های گجستان و سایر شورش‌ها را با شدت بیشتری سرکوب نماید. در واقع، نوسازی پهلوی در جنوب ایران، تحت سایه منافع ژئوپلیتیک قدرت‌های جهانی شکل گرفت و ایلات رستم قربانی بازی‌های بزرگ سیاسی شدند. تحلیل این ابعاد نشان می‌دهد که فروپاشی ساختار ایلی، نتیجه‌ای اجتناب‌ناپذیر از تعامل عوامل داخلی، یعنی تمرکزگرایی، و خارجی، یعنی فشار استعماری، بود که مسیر تاریخ معاصر ایران را برای همیشه تغییر داد و الگویی از توسعه ناهماهنگ را رقم زد که پیامدهای آن تا امروز در مناطق محروم کشور ادامه دارد.

ماهیت ساختار ایلی و مقاومت بومی

ساختار ایلی پیش از دوران پهلوی، بر پایه پیوندهای خونی، وفاداری شخصی به خان و مدیریت مشترک منابع طبیعی استوار بود و نقش حیاتی در تأمین امنیت و حل اختلافات ایفا می‌کرد. حسن فسائی در آثار تاریخی خود نشان می‌دهد که در تاریخ معاصر فارس، خوانین و بزرگان طوایف نقش میانجی بین دولت مرکزی و مردم را ایفا می‌کردند و ثبات منطقه را تضمین می‌نمودند (Fasai, 2009). در این نظام، خان‌ها مسئول جمع‌آوری مالیات، حفظ نظم و دفاع از مرزها بودند و در مقابل، رعایا وفاداری خود را به آن‌ها ابراز می‌داشتند. این ساختار، اگرچه سلسله‌مراتبی و طبقاتی بود، اما کارآمدی بالایی در مدیریت بحران‌های محلی و توزیع منابع محدود در محیط‌های سخت کوهستانی داشت. فسائی اشاره می‌کند که بدون حضور خوانین، بسیاری از مناطق کوهستانی دچار هرج‌ومرج شده بودند، زیرا دولت مرکزی توانایی یا تمایل لازم برای اداره مستقیم این مناطق دورافتاده را نداشت. بنابراین، ایل رستم نه یک گروه آشوبگر، بلکه یک نهاد حکمرانی بومی بود که خلأ قدرت را پر می‌کرد و نظم اجتماعی را برقرار نگه می‌داشت. این خودمختاری نسبی، پایه‌های استقلال ایل را تشکیل می‌داد و آن را به نیرویی قابل توجه در صحنه سیاست‌های منطقه‌ای تبدیل کرده بود.

اما در دوران پهلوی، این نقش سنتی به‌عنوان «فساد اداری»، «تجاوز از حدود اختیارات» یا «شورشگری» تفسیر شد و دولت سعی کرد با جایگزینی مدیران منصوب از تهران، این ساختار را منحل کند. کاوه بیات در تحلیل شورش‌های عشایری فارس بین سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ نشان می‌دهد که شورش‌های عشایری، واکنشی دفاعی در برابر سیاست‌های اسکان اجباری، خلع سلاح و مصادره زمین‌ها بود که هویت مستقل ایلی را به خطر انداخته بود (Bayat, 1986). دولت پهلوی با اتخاذ رویکردی تک‌بعدی، هرگونه مقاومتی را به‌عنوان دشمنی با ملت تعبیر می‌کرد و نمی‌توانست تفاوت میان «حفظ حقوق سنتی» و «شورش علیه حکومت» را درک کند. این سوءتفاهم ساختاری، منجر به تشدید خشونت و تبدیل اختلافات مدنی به جنگ‌های تمام‌عیار شد.

مقاومت ایل رستم، پاسخی عقلانی به تهدیدی بود که وجود فیزیکی و اجتماعی این گروه را نابود می‌کرد. وقتی پایه‌های اقتصادی، یعنی مالکیت زمین، و سیاسی، یعنی حق قضاوت و رهبری ایلی، مورد حمله قرار گرفت، بقای فیزیکی گروه در خطر افتاد و مقاومت به‌صورت

خودخواسته و شدیدتری بروز کرد. این پدیده، نمونه‌ای کلاسیک از مقاومت زیست‌محیطی و فرهنگی در برابر تحولات اجباری است که در آن، هویت جمعی با هویت مکانی و اقتصادی گره خورده است. مقاومت بومی در ایل رستم، نه تنها شامل درگیری‌های نظامی می‌شد، بلکه شامل اشکال مختلفی از نافرمانی مدنی، پنهان‌کاری اطلاعاتی و حفظ شبکه‌های زیرزمینی ارتباطی بود. حتی پس از شکست نظامی خوانین، عشایر با حفظ انسجام داخلی خود، در برابر سیاست‌های اسکان اجباری مقاومت کردند و بسیاری از آن‌ها به جای پذیرش زندگی شهری، به کوهستان‌های صعب‌العبور پناه بردند. سیاهپور و رزمجویی گزارش داده‌اند که بسیاری از سران ایلی، با وجود فشارهای سنگین، از همکاری با دولت امتناع ورزیدند و این امر نشان‌دهنده عمق ریشه‌های مقاومت در فرهنگ ایلی بود (Razmjouei, 1999; Siahpour, 2009). این نوع مقاومت، طولانی‌مدت و فرسایشی بود و دولت را مجبور می‌کرد تا هزینه‌های نظامی و امنیتی بسیار بالایی را متحمل شود. همچنین، ایل رستم از فرصت‌های سیاسی موجود، مانند اختلافات داخلی دربار یا تحرکات مخالفان دولت، مانند جریان ملی شدن نفت، برای تقویت موقعیت خود استفاده می‌کرد. حسین‌قلی‌خان و دیگر خوانین، با هوشمندی سیاسی سعی می‌کردند تا با ایجاد اتحاد میان طوایف مختلف و بهره‌گیری از گفتمان‌های ملی‌گرایانه، مشروعیت مقاومت خود را افزایش دهند. بنابراین، مقاومت ایل رستم، پدیده‌ای چندوجهی بود که هم ریشه در سنت‌های دیرینه داشت و هم واکنشی هوشمندانه به شرایط جدید سیاسی بود که در نهایت، با وجود شکست ظاهری، یادگاری از غرور و استقلال‌طلبی این مردم به جا گذاشت.

مروری بر پیشینه تحقیقات و شکاف پژوهشی

پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه ایل رستم و ممسنی را می‌توان در سه دسته کلی طبقه‌بندی کرد که هرکدام نقاط قوت و ضعف خاصی دارند. دسته اول شامل منابع نظامی و گزارش‌های رسمی، مانند کتاب «تاریخچه عملیات نظامی جنوب» اثر آریانا و گزارش‌های ساواک مورد استناد در کتاب «پهلوی‌ها» اثر رستمی است که عمدتاً دیدگاهی امنیتی-نظامی دارند و بر جنبه‌های سرکوب و جنگ‌های داخلی تمرکز کرده‌اند (Ariana, 1964; Rostami, 2001). این منابع اگرچه اطلاعات دقیقی از نیروهای نظامی و تاکتیک‌های جنگی ارائه می‌دهند، اما اغلب فاقد تحلیل عمیق از پیامدهای اجتماعی و فرهنگی این درگیری‌ها هستند و تحت تأثیر گفتمان رسمی دولت وقت نوشته شده‌اند. نویسندگان این آثار، عشایر را بیشتر به‌عنوان «غائله» یا «شورشگر» معرفی می‌کنند و کمتر به ریشه‌های تاریخی و اجتماعی اعتراضات آنان می‌پردازند. این سوگیری دیدگاهی، تصویر ناقصی از واقعیت‌های میدانی ارائه می‌دهد و باعث می‌شود تا مخاطب نتواند ابعاد انسانی و اجتماعی این رویدادها را درک کند.

علاوه بر این، این منابع معمولاً از تحلیل‌های انتقادی نسبت به سیاست‌های دولت پرهیز می‌کنند و صرفاً به ثبت وقایع به شیوه‌ای خشک و اداری می‌پردازند. دسته دوم شامل آثار محلی و تاریخ شفاهی مانند «ایل رستم ممسنی و بهشت گمشده» اثر مسلمی و «بویراحمد و رستم؛ گاهواره تاریخ» اثر حسینی‌خواه است که اگرچه روایت‌های ارزشمندی از زندگی روزمره و فرهنگ عشایر ارائه می‌دهند، اما فاقد نقد سند دقیق و تحلیل جامعه‌شناختی عمیق هستند و اغلب مبتنی بر روایات شفاهی بدون صحت‌سنجی علمی‌اند که ممکن است دچار سوگیری‌های عاطفی یا طایفه‌ای شده باشند (Hosseinihah, 1999; Moslemi, 1990). این آثار، بیشتر جنبه‌های حماسی و احساسی را برجسته می‌کنند و در تبیین روابط پیچیده سیاسی و اقتصادی بین ایلات و دولت مرکزی دچار ابهام هستند. همچنین، برخی از این منابع به دلیل عدم دسترسی به اسناد آرشیوی، در بیان جزئیات دقیق وقایع دچار خطا می‌شوند یا بر اساس خاطرات شخصی که ممکن است تحت تأثیر گذر زمان تغییر یافته باشند، نوشته شده‌اند. باین حال، این آثار از نظر حفظ حافظه محلی و ثبت فرهنگ عامه، ارزشمند هستند و نباید نادیده گرفته شوند، اما به تنهایی برای یک پژوهش آکادمیک سطح بالا کافی نیستند و نیازمند تصحیح و تکمیل با اسناد رسمی هستند. دسته سوم شامل پژوهش‌های

تخصصی‌تر، مانند مقالات انصاری و دیانت‌جو درباره اوقافی شدن املاک معین‌التجار و کتاب سیاهپور درباره قیام عشایر است که به جنبه‌های خاصی از تحولات پرداخته‌اند (Ansari & Diyanatjou, 2012; Siahpour, 2009).

این پژوهش‌ها با استفاده از اسناد جدیدتر و روش‌شناسی دقیق‌تر، گام‌های مثبتی در جهت شفاف‌سازی تاریخ منطقه برداشته‌اند. با وجود این حجم از تولیدات، شکاف پژوهشی واضحی وجود دارد: هیچ مطالعه‌ای به‌صورت جامع و چندبعدی، یعنی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به تبیین تعامل ایل رستم با پروژه نوسازی پهلوی نپرداخته است. اکثر مطالعات یا تک‌بعدی هستند یا فاقد چارچوب نظری منسجم‌اند و این پژوهش، با پر کردن این خلأ، تحلیلی نوین ارائه می‌دهد که چگونه نوسازی متمرکز پهلوی منجر به فروپاشی ساختاری ایل رستم شد.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، بنیادی - توصیفی - تحلیلی است. رویکرد حاکم بر این مطالعه، تاریخی - تفسیری است که در آن تلاش شده تا با بازخوانی دقیق اسناد و شواهد موجود، به تبیین عمیق مکانیسم‌های تغییر در ایل رستم پرداخته شود. انتخاب این روش به دلیل ماهیت موضوع که ریشه در گذشته دارد و نیازمند بررسی رویدادها در بستر زمانی خاص خود است، ضروری می‌نمود. روش توصیفی - تحلیلی نیز به محقق اجازه می‌دهد تا نه تنها وقایع را به‌صورت منظم گزارش کند، بلکه روابط علی و معلولی میان اقدامات دولت پهلوی و واکنش‌های ایل رستم را تحلیل نماید.

از نظر راهبرد گردآوری داده‌ها، این پژوهش از روش «تاریخی - اسنادی» (Historical-Archival Method) استفاده کرده است. جامعه آماری شامل کلیه اسناد آرشیوی، روزنامه‌ها، خاطرات مکتوب و کتب تاریخی مرتبط با استان فارس و منطقه ممسنی/رستم در بازه زمانی ۱۳۰۴ تا ۱۳۵۷ شمسی است. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند (Purposive Sampling) انجام شده و منابع زیر به‌عنوان داده‌های اصلی مورد توجه قرار گرفته‌اند:

اسناد رسمی و دولتی: گزارش‌های فرمانداری فارس، تلگراف‌های وزارت کشور و ارتش، و گزارش‌های ساواک (Ariana, 1964; Rostami, 2001).

منابع مطبوعاتی: روزنامه‌های عصر پهلوی مانند «حبل‌المتین»، «اطلاعات» و «کیهان» که بازتاب‌دهنده گفتمان رسمی و رسانه‌ای آن دوران هستند (Siahpour, 2009).

تاریخ شفاهی و خاطرات شخصی: کتاب‌های خاطرات شخصیت‌های کلیدی مانند محمد بهمن‌بیگی و سایر راویان محلی که دیدگاه‌های غیررسمی و زیسته را ارائه می‌دهند (Bahmanbeigi, 2010; Sadeghi, 1998).

کتب تاریخی و جغرافیایی: آثار فسائی، ابن‌بلخی، و پژوهش‌های جدیدتر مانند آثار رضایی و زارعی نورآبادی که زمینه تاریخی منطقه را ترسیم می‌کنند (Fasai, 2009; H. Rezaei, 2009).

برای افزایش روایی داخلی (Internal Validity) و اعتبار یافته‌ها، از تکنیک مثلث‌سازی (Triangulation) استفاده شده است. بدین ترتیب، وقایع ثبت‌شده در اسناد رسمی دولتی با روایات شفاهی عشایر و خاطرات شخصی مقایسه شده‌اند تا از صحت تاریخی آن‌ها اطمینان حاصل شود. همچنین، برای کاهش سوگیری‌های احتمالی ناشی از منبع واحد، از ترکیب منابع دولتی، که اغلب دیدگاهی امنیتی دارند، با منابع بومی، که ممکن است دارای تعصبات طایفه‌ای باشند، بهره برده شده است. این روش به محقق کمک کرده تا تصویری متعادل‌تر و واقع‌بینانه‌تر از تحولات پیچیده ایل رستم ارائه دهد. در نهایت، داده‌های جمع‌آوری‌شده با استفاده از روش «تحلیل محتوا» و «تبیین تاریخی» دسته‌بندی، کدگذاری و تفسیر شده‌اند تا الگوهای تکرارشونده در سیاست‌های نوسازی پهلوی و مقاومت ایلی شناسایی شوند.

زمینه تاریخی: ساختار سنتی ایل رستم پیش از پهلوی

منطقه رستم در شمال غربی استان فارس، به‌عنوان یکی از دژهای استراتژیک کوهستانی زاگرس، همواره از اهمیت ژئوپلیتیکی بالایی برخوردار بوده و موقعیت جغرافیایی صعب‌العبور این ناحیه، نه‌تنها آن را به پناهگاهی امن برای عشایر تبدیل کرده بود، بلکه مانعی طبیعی در برابر نفوذ مستقیم حکومت‌های مرکزی ایجاد می‌نمود. توصیفات دقیقی که از انزوآگرایی نسبی و خودکفایی اقتصادی این مناطق ارائه شده، نشان‌دهنده شکل‌گیری یک اکوسیستم اجتماعی منحصربه‌فرد است؛ اکوسیستمی که در آن، جمعیت عمدتاً از طوایف مختلف ایلی تشکیل می‌شد و تحت رهبری خوانین قدرتمندی نظیر امام‌قلی‌خان و حسین‌قلی‌خان رستم، انسجام سیاسی و نظامی بالایی داشت (Gaubé, 1980). ساختار قبیله‌ای در ممسنی و رستم، تنها بر پایه نسب نبود، بلکه بر اساس توانایی رهبران در تأمین امنیت و مدیریت منابع آب و چراگاه‌ها استوار بود و این انسجام جمعیتی و جغرافیایی، بستر لازم را برای شکل‌گیری یک نهاد حکمرانی بومی فراهم کرد که حتی در دوران قاجار نیز استقلال عمل قابل توجهی نسبت به تهران حفظ نمود (Habibi Fahliani, 1992; Ilami, 2013).

پیش از ورود دولت پهلوی، ایل رستم نه یک گروه پراکنده و بی‌ساختار، بلکه یک کنفدراسیون ایلی منسجم با مرزهای جغرافیایی مشخص و ساختار مدیریتی داخلی بود که نقش کلیدی در تعادل قدرت در جنوب غربی ایران ایفا می‌کرد و هرگونه تلاش برای نفوذ به این منطقه، نیازمند عبور از سد مقاومت فیزیکی و اجتماعی ساکنان آن بود (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). سلسله‌مراتب سیاسی و اجتماعی ایل رستم، سازه‌ای پیچیده و چندلایه بود که در آن خان‌ها در رأس هرم قدرت قرار داشتند و نقش حاکمان محلی را ایفا می‌کردند. در نظام سنتی فارس، خان‌ها مسئول حفظ نظم عمومی، حل اختلافات بین طوایف و حتی اجرای احکام شرعی بودند و در ایل رستم، دو خان، امام‌قلی‌خان و پسرش حسین‌قلی‌خان، به دلیل کاربزمای شخصی و قدرت نظامی، نفوذ فراوانی بر سایر طوایف داشتند (Sadeghi, 1998). آن‌ها نه‌تنها فرماندهان نظامی، بلکه دیپلمات‌هایی ماهر در تعامل با حکومت مرکزی بودند که می‌توانستند منافع ایلی را در کاخ‌های تهران نمایندگی کنند و پایین‌تر از خان‌ها، کدخدایان طوایف بزرگ قرار داشتند که وظیفه جمع‌آوری مالیات، تأمین نیروی انسانی برای جنگ و نظارت بر رعایا را بر عهده داشتند. این ساختار، نوعی فدرالیسم داخلی را ایجاد کرده بود که در آن، هر طایفه تا حدی از خودمختاری برخوردار بود، اما در نهایت، به اتحادیه ایلی وفادار بود و این سیستم، کارآمدترین روش برای اداره جوامع بدوی و نیمه‌بدوی در محیط‌های سخت کوهستانی بود، زیرا پاسخگویی سریع و نزدیک به مردم را ممکن می‌ساخت (Safinejad, 1989). ریش‌سفیدان و بزرگان طایفه نیز به‌عنوان شورای مشورتی خان عمل می‌کردند و در تصمیم‌گیری‌های مهم نقش مشاوره‌ای داشتند و این تقسیم کار ساختاری، باعث شده بود تا ایل رستم در مواجهه با تهدیدات خارجی یا بحران‌های داخلی، تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری بالایی داشته باشد و بتواند هویت جمعی خود را در طول قرن‌ها حفظ کند.

پایه اقتصادی قدرت ایل رستم، بر نظام ارباب‌رعیتی و مالکیت مشترک یا خصوصی زمین‌های کشاورزی و مراتع استوار بود و قبل از اصلاحات ارضی و تحولات پهلوی، اکثر زمین‌های حاصلخیز دشت‌های رستم و ممسنی در اختیار خوانین و بزرگان طوایف بود و کشاورزان و عشایر به‌عنوان رعیت یا شریک تولید، سهم ناچیزی از محصول را دریافت می‌کردند. این ساختار اقتصادی، علاوه بر جنبه مادی، دارای ابعاد اخلاقی و حمایتی نیز بود؛ به‌طوری که ارباب موظف بود در زمان قحطی یا جنگ، از رعایای خود حمایت کند، هرچند که این رابطه بیشتر بر پایه استثمار و وابستگی متقابل ناعادلانه بود (Shahshahani, 1987).

واگذاری املاک خالصه و اراضی عمومی ممسنی و رستم به افراد غیربومی، به‌ویژه خانواده معین‌التجار بوشهری در دوره قاجار، نخستین گسست جدی در این ساختار اقتصادی بود و این واگذاری‌ها با حمایت انگلستان و دولت قاجار انجام شد و باعث شد تا مالکان سنتی ایل، بخش عمده‌ای از پایگاه اقتصادی و نفوذ خود را از دست بدهند (Ansari & Diyanatjou, 2012; Hemmati, 2009). معین‌التجار به‌عنوان یک

تاجر غیربومی، بدون داشتن ریشه در بافت اجتماعی و فرهنگی منطقه، سعی کرد تا با تغییر قوانین عرفی، کنترل اقتصادی منطقه را به دست گیرد و این اقدام، نه تنها منافع طبقات پایین عشایر را تهدید می‌کرد، بلکه اقتدار سیاسی خوانین رستم را که مدعی محافظت از منافع مردم بودند، زیر سؤال برد. بنابراین، اقتصاد ایلی پیش از پهلوی، ترکیبی از مالکیت سنتی، روابط خویشاوندی و مدیریت مشترک منابع بود که با ورود سرمایه‌داری تجاری و دخالت دولت، دچار اختلال شدید شد و زمینه‌ساز تنش‌های آینده گردید. واگذاری مالکیت اراضی رستم و ممسنی به حاج آقا محمد دهدشتی، معروف به معین‌التجار بوشهری، نقطه عطفی در تاریخ معاصر این منطقه و آغازگر دهه‌ها تنش و درگیری بود که این رویداد، که در ذیحجه سال ۱۳۱۷ ق توسط مظفرالدین شاه قاجار تصویب شد، عملاً حاکمیت سنتی خوانین رستم را به چالش کشید. این واگذاری، نه تنها یک تغییر مالکیت اداری بود، بلکه تهاجمی علیه هویت و استقلال ایل رستم محسوب می‌شد و امام‌قلی خان رستم، که بیش از سایر خوانین از حاکمیت معین‌التجار ناراضی بود، مقاومت سازمان‌یافته‌ای را علیه او و متحدانش در دولت قاجار و سپس پهلوی آغاز کرد (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995).

این تنش‌ها، زمینه‌ساز جنگ‌های خونینی مانند «جنگ دورگ مدو» و «جنگ تامرادی» شد که در آن‌ها خوانین رستم در مقابل نیروهای دولتی و مزدوران معین‌التجار قرار گرفتند و این درگیری‌ها، ماهیت دفاعی داشتند و تلاش برای بازپس‌گیری حقوق گمشده ارضی و سیاسی بود (Garmroudi, 1991; Majidi, 1992). با سقوط قاجار و روی کار آمدن رضاشاه، دولت جدید نیز سیاست حمایت از معین‌التجار را ادامه داد و این امر باعث شد تا شکاف میان دولت و ایل رستم عمیق‌تر شود و بنابراین، پیش از شروع سیاست‌های رسمی نوسازی پهلوی مانند اسکان اجباری و خلع سلاح، ایل رستم درگیر یک بحران وجودی بود که ریشه در تضاد میان ساختار ایلی سنتی و منافع سرمایه‌داری حامی دولت داشت. این زمینه تاریخی، بستر لازم را برای ظهور مقاومت گسترده‌تر و دراماتیک‌تر در دهه ۱۳۰۰ شمسی فراهم آورد و نشان داد که تقابل دولت مرکزی با ایل رستم، تنها یک مسئله امنیتی نبود، بلکه نبردی بر سر هویت، مالکیت و بقای یک سبک زندگی بود که با دخالت عوامل خارجی تشدید یافت (Lambton, 2007; Layard, 1988).

ساختار قدرت و نظام ارباب‌رعیتی

ساختار قدرت در ایل رستم پیش از دوران پهلوی، بر پایه یک سلسله‌مراتب خشک اما کارآمد استوار بود که در آن، خان‌ها در رأس هرم قرار داشتند و نقش حاکمان مطلق را ایفا می‌کردند. این بلخی و فسائی در آثار تاریخی خود تأکید می‌کنند که در نظام سنتی فارس، خان‌ها نه تنها فرماندهان نظامی، بلکه قضات عالی‌رتبه و مدیران اجرایی بودند که مسئول حفظ نظم عمومی، حل اختلافات بین طوایف و حتی اجرای احکام شرعی در سطح محلی بودند (Fasai, 2009; Ibn Balkhi, 1989).

در ایل رستم، دو خان، امام‌قلی خان و پسرش حسین‌قلی خان، به دلیل کاریزمای شخصی، ثروت و قدرت نظامی، نفوذ فراوانی بر سایر طوایف داشتند و توانستند با ایجاد اتحاد میان گروه‌های مختلف، یک جبهه واحد در برابر تهدیدات خارجی شکل دهند. پایین‌تر از خان‌ها، کدخدایان طوایف بزرگ قرار داشتند که وظیفه جمع‌آوری مالیات، تأمین نیروی انسانی برای جنگ و نظارت مستقیم بر زندگی روزمره رعایا را بر عهده داشتند. این ساختار فدرالیسم داخلی باعث شده بود تا هر طایفه تا حدی از خودمختاری برخوردار باشد، اما در نهایت، وفاداری کامل به اتحادیه ایلی و رهبر ارشد داشته باشد. صفی‌نژاد توضیح می‌دهد که این سیستم، با وجود ماهیت طبقاتی، یکی از کارآمدترین روش‌ها برای اداره جوامع بدوی در محیط‌های سخت کوهستانی بود، زیرا پاسخگویی سریع و نزدیک به مردم را ممکن می‌ساخت و خلأ حکومت مرکزی را پر می‌کرد (Safinejad, 1989).

پایه اقتصادی این ساختار قدرت، نظام ارباب‌رعیتی بود که در آن، مالکیت زمین و منابع طبیعی به صورت متمرکز در دست خوانین و بزرگان طوایف بود. قبل از تحولات پهلوی، اکثر زمین‌های حاصلخیز دشت‌های رستم و ممسنی متعلق به خان‌ها بود و کشاورزان و عشایر

به‌عنوان رعیت یا شریک تولید، سهم بسیار ناچیزی از محصول را دریافت می‌کردند. شهبشانی در مطالعات دقیق خود نشان می‌دهد که این رابطه اقتصادی، اگرچه مبتنی بر استثمار بود، اما دارای ابعاد اخلاقی و حمایتی نیز بود؛ به‌طوری که ارباب موظف بود در زمان قحطی، بیماری یا جنگ، از رعایای خود حمایت کند و امنیت آن‌ها را تأمین نماید (Shahshahani, 1987). این نوع وابستگی متقابل، نوعی ثبات اجتماعی را ایجاد کرده بود که در آن، افراد هویت خود را در چارچوب تعلق به یک طایفه و تحت حمایت یک خان تعریف می‌کردند. با این حال، این نظام به‌مرور زمان دچار اختلال شد، به‌ویژه زمانی که دولت قاجار اقدام به واگذاری املاک خالصه و اراضی عمومی به افراد غیربومی کرد. همتی و انصاری و دیانت‌جو توضیح می‌دهند که واگذاری املاک ممسنی و رستم به خانواده معین‌التجار بوشهری، با حمایت انگلستان انجام شد و باعث شد تا مالکان سنتی ایل، بخش عمده‌ای از پایگاه اقتصادی و نفوذ خود را از دست بدهند (Ansari & Diyanatjou, 2012; Hemmati, 2009). این اقدام، ضربه مهلکی به اقتصاد ایلی وارد کرد و پایه‌های اعتماد بین ارباب و رعیت را که بر اساس روابط سنتی بود، لرزاند. معین‌التجار به‌عنوان یک تاجر، سعی کرد قوانین عرفی را تغییر دهد و کنترل اقتصادی منطقه را به دست گیرد، بدون اینکه تعهدات حمایتی اربابان سنتی را بپذیرد. این رویکرد، منافع طبقات پایین‌تر را به‌شدت تهدید کرد و اقتدار سیاسی خوانین رستم را که مدعی محافظت از منافع مردم بودند، زیر سؤال برد. بنابراین، اقتصاد ایلی پیش از پهلوی، ترکیبی از مالکیت سنتی، روابط خویشاوندی و مدیریت مشترک منابع بود که با ورود سرمایه‌داری تجاری و دخالت دولت، دچار اختلال شدید شد و زمینه‌ساز تنش‌های آینده گردید. این گسست اقتصادی، مقدمه‌ای برای شکاف‌های سیاسی و اجتماعی عمیق‌تری بود که در دوران پهلوی به اوج خود رسید. تنش‌های ناشی از واگذاری املاک و تقابل با معین‌التجار، زمینه‌ساز جنگ‌های خونینی مانند «جنگ دورگ مدو» و «جنگ تامرادی» شد که در آن‌ها خوانین رستم در مقابل نیروهای دولتی و مزدوران معین‌التجار قرار گرفتند. مجیدی و گرمودی اشاره می‌کنند که این درگیری‌ها، ماهیت دفاعی داشتند و تلاش برای بازپس‌گیری حقوق گمشده ارضی و سیاسی بود (Garmroudi, 1991; Majidi, 1992).

با سقوط قاجار و روی کار آمدن رضاشاه، دولت جدید نیز سیاست حمایت از معین‌التجار را ادامه داد و این امر باعث شد تا شکاف میان دولت و ایل رستم عمیق‌تر شود. پیش از شروع سیاست‌های رسمی نوسازی پهلوی مانند اسکان اجباری و خلع سلاح، ایل رستم درگیر یک بحران وجودی بود که ریشه در تضاد میان ساختار ایلی سنتی و منافع سرمایه‌داری حامی دولت داشت. این زمینه تاریخی، بستر لازم را برای ظهور مقاومت گسترده‌تر و دراماتیک‌تر در دهه ۱۳۰۰ شمسی فراهم آورد و نشان داد که تقابل دولت مرکزی با ایل رستم، تنها یک مسئله امنیتی نبود، بلکه نبردی بر سر هویت، مالکیت و بقای یک سبک زندگی بود که با دخالت عوامل خارجی تشدید یافت. بنابراین، فروپاشی ساختار ارباب‌رعیتی و حذف خوانین، نه‌تنها یک تغییر اداری، بلکه نابودی یک نظام اجتماعی پیچیده و کارآمد بود که قرن‌ها تعادل را در منطقه برقرار نگه داشته بود.

نخستین گسست‌ها: واگذاری املاک به معین‌التجار

واگذاری مالکیت اراضی رستم و ممسنی به حاج‌آقا محمد دهدشتی، معروف به معین‌التجار بوشهری، نقطه عطفی تاریخی و آغازگر دهه‌ها تنش و درگیری بود که عملاً حاکمیت سنتی خوانین رستم را به چالش کشید. این رویداد که در ذیحجه سال ۱۳۱۷ ق توسط مظفرالدین شاه قاجار تصویب شد، نه‌تنها یک تغییر اداری در مالکیت زمین‌ها بود، بلکه تهاجمی مستقیم علیه هویت، استقلال و جایگاه سیاسی ایل رستم محسوب می‌شد (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). امام‌قلی‌خان رستم، کلانتر قدرتمند منطقه که بیش از سایر خوانین از حاکمیت معین‌التجار ناراضی بود، این واگذاری را نقض صریح حقوق عرفی و سنتی ایلی دانست و مقاومت سازمان‌یافته‌ای را علیه او و متحدانش در دولت قاجار آغاز کرد. همتی و انصاری و دیانت‌جو توضیح می‌دهند که این واگذاری با حمایت فعال انگلستان و دولت مرکزی انجام شد و

هدف آن، ایجاد پایگاهی اقتصادی مستقل برای تاجران غیربومی بود که بتواند نفوذ ایلات را در جنوب ایران کاهش دهد (Ansari & Diyanatjou, 2012; Hemmati, 2009).

معین‌التجار به‌عنوان یک سرمایه‌دار بدون ریشه در بافت اجتماعی و فرهنگی منطقه، سعی کرد با اعمال قوانین جدید و نادیده گرفتن ساختارهای سنتی مدیریت منابع، کنترل اقتصادی منطقه را به دست گیرد. این اقدام، منافع طبقات پایین عشایر را که تحت حمایت خان‌ها بودند، تهدید می‌کرد و اقتدار سیاسی خوانین رستم را که مدعی محافظت از منافع مردم بودند، زیر سؤال برد. تنش‌های ناشی از این واگذاری، به‌سرعت از اختلافات ملکی فراتر رفت و به درگیری‌های نظامی تمام‌عیار تبدیل شد. جنگ‌های خونینی نظیر «جنگ دورگ مدو» و «جنگ تامرادی» درگیری‌هایی بودند که در آن‌ها خوانین رستم در مقابل نیروهای دولتی و مزدوران معین‌التجار قرار گرفتند. مجیدی و گرمودی اشاره می‌کنند که این درگیری‌ها ماهیتی دفاعی داشتند و تلاشی برای بازپس‌گیری حقوق گمشده ارضی و سیاسی بود (Garmroudi, 1991; Majidi, 1992).

در این دوران، ایل رستم با وجود ضعف نسبی در مقایسه با ارتش مدرن، با اتکا به شناخت دقیق محیط کوهستانی و انسجام داخلی، مقاومت سرسختانه‌ای نشان داد. اما فشار مداوم دولت قاجار و سپس حمایت اولیه از معین‌التجار توسط حکومت‌های بعدی، باعث فرسایش تدریجی قدرت ایلی شد. با سقوط قاجار و روی کار آمدن رضاشاه پهلوی، سیاست حمایت از معین‌التجار ادامه یافت و حتی تشدید گردید. رضاشاه که خود نیز به دنبال تمرکزگرایی مطلق بود، در معین‌التجار ابزاری مناسب برای تضعیف خوانین ایلی دید. بنابراین، شکاف میان دولت و ایل رستم عمیق‌تر شد و ایل رستم درگیر یک بحران وجودی گردید که ریشه در تضاد میان ساختار ایلی سنتی و منافع سرمایه‌داری حامی دولت داشت (Siahpour, 2009).

این نخستین گسست‌ها، بستر لازم را برای ظهور مقاومت گسترده‌تر و دراماتیک‌تر در دهه ۱۳۰۰ شمسی فراهم آورد و نشان داد که تقابل دولت مرکزی با ایل رستم، تنها یک مسئله امنیتی یا مالیاتی نبود، بلکه نبردی بر سر هویت، مالکیت و بقای یک سبک زندگی بود. لایارد و لمبتون در گزارش‌های خود تأکید می‌کنند که دخالت عوامل خارجی و منافع امپریالیستی در این واگذاری‌ها، مشروعیت تصمیمات دولت مرکزی را نزد عشایر کاهش داد و آن‌ها را به سمت مقاومت بیشتر سوق داد (Lambton, 2007; Layard, 1988). امام‌قلی خان و حسین‌قلی خان رستم تلاش کردند تا با استفاده از شبکه‌های دیپلماتیک داخلی و بهره‌گیری از اختلافات درباری، موقعیت خود را حفظ کنند، اما فشارهای اقتصادی و نظامی هم‌زمان، توان مقاومت آنان را کم‌کم فرسود. واگذاری املاک به معین‌التجار، مقدمه‌ای برای نابودی کامل اقتصاد ایلی و حذف نقش خوانین در مدیریت جامعه بود. این گسست اولیه، نشان داد که دولت پهلوی قصد ندارد با نهاد ایلی سازش کند، بلکه هدف نهایی آن حذف کامل این ساختار به‌عنوان رقیب سیاسی است. بنابراین، پیش از شروع سیاست‌های رسمی نوسازی مانند اسکان اجباری و خلع سلاح، ایل رستم درگیر یک جنگ بقا بود که در آن، پایه‌های اقتصادی و سیاسی هویت ایلی مورد حمله قرار گرفته بود.

تحولات چهارگانه در دوران پهلوی

ورود سلسله پهلوی به صحنه قدرت، نقطه عطفی بنیادین در تاریخ ایل رستم بود که فرایند تخریب ساختارهای سنتی را از مرحله «تنش‌های ملکی» وارد فاز «نوسازی اجباری و مهندسی اجتماعی» کرد. اگرچه واگذاری املاک به معین‌التجار بوشهری در دوره قاجار نخستین گسست جدی در این ساختار بود، اما دولت پهلوی با اتخاذ راهبردی تهاجمی و سیستماتیک، تلاش کرد تا نه تنها پایگاه اقتصادی خوانین، بلکه پایه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خودمختاری ایلی را نیز برای همیشه نابود سازد. این تحول، یک فرایند خطی نبود، بلکه حمله‌ای چندجانبه بود که هم‌زمان در چهار بعد اصلی رخ داد: در بعد سیاسی، با استفاده از زور نظامی و استراتژی «تسلیم بلاشرط»، اقتدار موروثی خان‌ها خلع سلاح شد؛ در بعد اقتصادی، با اجرای اصلاحات ارضی و اسکان اجباری، نظام ارباب‌رعیتی متلاشی گردید و اقتصاد ایلی به سمت

کشاورزی جیره‌بندی‌شده یا فقر مطلق سوق داده شد؛ در بعد اجتماعی، پیوندهای خویشاوندی و وفاداری طایفه‌ای با حذف رهبران سنتی و ایجاد ساختارهای جدید اداری تضعیف شد؛ و در بعد فرهنگی، با گسترش آموزش سکولار و تغییر سبک زندگی، هویت جمعی عشایر مورد هدف قرار گرفت. این چهار بعد، اگرچه مجزا به نظر می‌رسند، اما در واقع اجزای یک پازل واحد بودند که هدف نهایی آن‌ها یکپارچه‌سازی ایل رستم در ماشین دولتی مدرن ایران بود. در ادامه، هر یک از این ابعاد با جزئیات و مستندات تاریخی بررسی خواهد شد.

بعد سیاسی: تقابل دولت مرکزی و خوانین رستم

تقابل دولت پهلوی با خوانین ایل رستم، فراتر از یک درگیری نظامی ساده، نبردی ساختاری برای بازتعریف ماهیت حاکمیت و انحصار خشونت مشروع در ایران معاصر بود. رضاشاه با تکیه بر ارتش جدید که توسط استادان اروپایی آموزش دیده بود، استراتژی «تسلیم بلاشرط» ایلات را به‌عنوان خط مقدم سیاست خود در قبال عشایر اتخاذ کرد. این رویکرد ریشه در نظریه ماکس وبر درباره انحصار خشونت داشت که دولت مدرن تنها نهادی است که حق استفاده مشروع از زور را دارد (Abrahamian, 2008). در این چارچوب، خان‌های ایلی مانند امام‌قلی‌خان و حسین‌قلی‌خان، نه به‌عنوان شرکای محلی یا میانجیان سنتی، بلکه به‌عنوان «غائله‌سازان» و تهدیدی برای تمامیت ارضی کشور تعریف می‌شدند. آریانا در گزارش‌های نظامی خود به تفصیل شرح می‌دهد که چگونه دولت مرکزی با برنامه‌ریزی دقیق و هماهنگی بین وزارت جنگ، وزارت کشور و سفارت انگلستان، عملیات نظامی چندمحوره‌ای را علیه رستم طراحی کرد (Ariana, 1964). هدف غایی این عملیات، خلع سلاح کامل، اسکان اجباری و حذف فیزیکی رهبران سیاسی ایلی بود تا هیچ مرکز قدرتی موازی با تهران باقی نماند. جان فوران نیز تأکید می‌کند که این سیاست، بخشی از پروژه بزرگ‌تر «دولت‌سازی» (State-Building) بود که در آن، هویت ملی جایگزین هویت‌های قومی و ایلی می‌شد (Foran, 1999).

بنابراین، مقاومت امام‌قلی‌خان، اگرچه ریشه در دفاع از حقوق سنتی داشت، اما در گفتمان رسمی دولت، به‌عنوان خیانت به ملت و همکاری با دشمنان خارجی تعبیر می‌گردید. این بدبینی ساختاری، باعث شد تا هرگونه پیشنهاد سازش یا مذاکره از سوی خوانین رستم، نادیده گرفته شود و مسیر فقط به سمت سرکوب نظامی هموار گردد. سیاهپور نشان می‌دهد که حتی پس از شکست‌های اولیه، دولت با تشدید فشارها و قطع منابع تغذیه و تسلیحات، سعی در فرسایش توان مقاومت ایلی داشت (Siahpour, 2009). این رویکرد تهاجمی، نشان‌دهنده اراده آهنین حاکمان وقت برای تغییر سریع و رادیکال ساختار اجتماعی ایران بود، حتی به قیمت خونریزی گسترده و بی‌ثباتی منطقه‌ای.

جنگ‌های گجستان و دورگ مدو، عریان‌ترین شکل این تقابل سیاسی بودند که در آن، توازن قوا به نفع ارتش منظم دولتی رقم خورد. اگرچه عشایر رستم از مزیت شناخت محیط کوهستانی و تاکتیک‌های چریکی برخوردار بودند، اما فاقد تجهیزات سنگین و سازماندهی لجستیکی ارتش پهلوی بودند. رزمجویی در کتاب «نبرد گجستان» با جزئیات دقیقی به توصیف مراحل این جنگ‌ها می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه نیروهای دولتی با استفاده از توپخانه و هواپیما، در موارد محدود، دهکده‌ها و پایگاه‌های عشایر را هدف قرار دادند (Razmjouei, 1999). این حملات نه تنها تلفات جانی بالایی به عشایر وارد کرد، بلکه زیرساخت‌های زندگی آنان را نیز نابود ساخت. نکته تحلیلی مهم این است که دولت پهلوی از این درگیری‌ها برای ایجاد ترس عمومی و دلسرد کردن سایر طوایف از حمایت از ایل رستم استفاده کرد. بیات توضیح می‌دهد که سرکوب خوانین ایل رستم، پیامی صریح برای سایر ایلات فارس و جنوب ایران بود تا بدانند مقاومت در برابر دولت، مرگبار خواهد بود (Bayat, 1986).

همچنین، دولت با ایجاد شکاف میان طوایف مختلف ایل رستم و تحریک برخی گروه‌ها علیه امام‌قلی‌خان، استراتژی «تفرقه بینداز و حکومت کن» را اجرا کرد. نورزاده و میرفردی اشاره می‌کنند که نقش عوامل خارجی، به‌ویژه انگلستان، در تأمین تسلیحات و مشاوره نظامی به دولت مرکزی، تعادل قدرت را کاملاً به نفع تهران تغییر داد (Mirfardi, 2010; Nourzadeh, 1948). بنابراین، شکست نظامی خوانین رستم،

نتیجه مستقیم عدم توانایی مقابله با ماشین جنگی مدرن و حمایت بین‌المللی از دولت پهلوی بود. این شکست، پایان خودمختاری سیاسی ایل رستم را رقم زد و خوانین را مجبور به پذیرش شرایط دولت یا خروج از صحنه قدرت نمود.

در دوره محمدرضاشاه، اگرچه روش سرکوب نظامی مستقیم کمتر به کار گرفته شد، اما فشارهای سیاسی و امنیتی بر خوانین باقی ماند و حتی با ظرافت بیشتر شد. حسین‌قلی‌خان رستم، پسر امام‌قلی‌خان، تلاش کرد تا با بازی در زمین سیاست شهری و ایجاد پیوندها با جریان‌های مخالف دولت، مانند جبهه ملی در دوران مصدق، موقعیت خود را حفظ کند. آذریبوند گزارش می‌دهد که حسین‌قلی‌خان با ازدواج با دختر امیرحسین قشقایی و تلاش برای متحد کردن خوانین مخالف مصدق، سعی کرد تا نفوذ سیاسی خود را در سطح ملی افزایش دهد (Azarpayvand, 2005). این تلاش‌ها نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری سیاسی خوانین ایلی در مواجهه با تغییرات رژیم بود. باین‌حال، دولت پهلوی با هوشمندی و استفاده از دستگاه اطلاعاتی ساواک، این شبکه‌های سیاسی را شناسایی و خنثی کرد. رستمی در تحلیل گزارش‌های ساواک نشان می‌دهد که چگونه دولت با نظارت دقیق بر فعالیت‌های خوانین و ایجاد پرونده‌های امنیتی، هرگونه تلاش برای احیای قدرت ایلی را مهار می‌کرد (Rostami, 2001). طلوعی نیز توضیح می‌دهد که بازیگران سیاسی عصر پهلوی، از جمله وزرا و فرمانداران، دستورات صریحی برای کنترل و تحت نظارت گرفتن خوانین ایلی دریافت می‌کردند (Tolouei, 1995). بنابراین، در دوره محمدرضاشاه، ایل رستم دیگر رقیب سیاسی جدی نبود، بلکه به یکی از اقوام تحت مدیریت و نظارت شدید دستگاه امنیتی تبدیل شده بود. این مرحله از تقابل، نشان‌دهنده گذار از «سرکوب فیزیکی» به «مدیریت امنیتی» بود که هدف آن جلوگیری از هرگونه بیداری مجدد هویت ایلی بود. رضائی در مقاله خود درباره محاکمه خوانین، به جزئیات این فشارهای روانی و حقوقی اشاره می‌کند که منجر به حصر خانوادگی و محدودیت شدید آزادی عمل خوانین گردید (A. Rezaei, 2009).

سرانجام، نقطه پایان رسمی اقتدار سیاسی خوانین رستم با اجرای اصلاحات ارضی و اعدام یا حبس طولانی‌مدت آن‌ها گره خورد. اصلاحات ارضی اگرچه رسالت اقتصادی داشت، اما در عمل، ابزاری سیاسی برای خلع سلاح نهایی ایلات بود. با از بین رفتن مالکیت ارضی، پایه‌های استقلال مالی و سیاسی خوانین نیز فرو ریخت. شهشهانی و رضایی توضیح می‌دهند که چگونه اعدام حسین‌قلی‌خان و جعفرقلی‌خان رستم، نماد نهایی شکست مقاومت ایلی در برابر دولت مدرن بود (H. Rezaei, 2009; Shahshahani, 1987). این اقدامات، پیامی واضح برای سایر عشایر و حتی نخبگان شهری بود که هیچ نهاد مستقلی نباید در برابر حاکمیت مطلق دولت وجود داشته باشد. کرونین در تحلیل نقش ارتش و تشکیل حکومت پهلوی، تأکید می‌کند که حذف خوانین ایلی، شرط لازم برای تثبیت تمامیت ارضی و امنیت داخلی رژیم بود (Cronin, 1998). بنابراین، تقابل دولت مرکزی با خوانین رستم، با پیروزی کامل دولت پایان یافت و ساختار ایلی به‌عنوان یک نهاد سیاسی مستقل، منحل شد. این پیروزی، اگرچه ثبات ظاهری را برای دولت به ارمغان آورد، اما هزینه‌های اجتماعی عمیقی را به بار آورد که شامل گسست پیوندهای اجتماعی، بحران هویتی و مهاجرت‌های اجباری بود. مدنی نیز در تاریخ سیاسی معاصر ایران، به پیامدهای بلندمدت این سیاست‌ها در تضعیف سرمایه اجتماعی مناطق روستایی و ایلی اشاره می‌کند (Madani, 2012). در نهایت، ایل رستم از یک کنفدراسیون قدرتمند به مجموعه‌ای از خانواده‌های پراکنده و تحت نظارت دولت تبدیل شد که دیگر هیچ نقشی در سرنوشت سیاسی کشور نداشتند.

بعد اقتصادی: مصادره اراضی و اصلاحات ارضی

پایه اقتصادی قدرت سیاسی خوانین ایل رستم، بر نظام ارباب‌رعیتی و مالکیت متمرکز زمین‌های کشاورزی و مراتع استوار بود که با ورود سیاست‌های نوسازی پهلوی، مورد هدف مستقیم قرار گرفت. اگرچه واگذاری املاک به معین‌التجار بوشهری در دوره قاجار نخستین ضربه به این ساختار بود، اما دولت پهلوی با اتخاذ راهبردی «اقتصاد مدرن» و حذف واسطه‌های سنتی، تلاش کرد تا کنترل کامل منابع تولید را در انحصار خود درآورد. آبراهامیان توضیح می‌دهد که دولت پهلوی معتقد بود سیستم ارباب‌رعیتی مانعی برای توسعه سرمایه‌داری و جذب نیروی

کار ارزان برای پروژه‌های صنعتی است (Abrahamian, 2008). از این رو، مصادره اراضی خالصه و تغییر قوانین مالکیت، نه تنها یک اقدام اداری، بلکه یک پروژه اقتصادی - سیاسی برای تضعیف پایگاه اجتماعی ایلات بود. همتی و انصاری و دیانت‌جو نشان می‌دهند که چگونه واگذاری اراضی به تاجران غیربومی یا فروش آن‌ها به قیمت‌های پایین، باعث شد تا عشایر از مالکان به‌عنوان کارگران روزمزد یا رعیت‌های بدون حقوق تبدیل شوند (Ansari & Diyanatjou, 2012; Hemmati, 2009).

این تغییر در روابط تولیدی، ثروت و منبع درآمد خان‌ها را از بین برد و آن‌ها را از نظر مالی وابسته به دولت یا بازارهای شهری کرد. رضایی و زارعی نورآبادی گزارش می‌دهند که بسیاری از عشایر رستم پس از دست دادن مراتع و زمین‌های کشاورزی، مجبور به ترک زندگی نیمه‌کوچری و مهاجرت به حاشیه شهرها شدند (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). این فرایند، نه تنها اقتصاد ایلی را نابود کرد، بلکه شبکه حمایتی سنتی که در آن ارباب مسئولیت رفاه رعایا را بر عهده داشت، نیز فرو ریخت. شهشهانی تأکید می‌کند که زنان عشایر، به‌عنوان حافظان اصلی فرهنگ و اقتصاد خانگی، بیشترین آسیب را از این تغییرات ساختاری دیدند، زیرا امنیت اقتصادی خانواده‌های عشایری کاملاً متزلزل شد (Shahshahani, 1987). بنابراین، سیاست‌های اقتصادی دولت پهلوی، با هدف ایجاد یک بازار داخلی یکپارچه و حذف طبقات ممتاز سنتی، پایه‌های بقای فیزیکی و اجتماعی ایل رستم را زیر سؤال برد.

اجرای اصلاحات ارضی در دهه ۱۳۴۰ شمسی، نقطه عطف نهایی در تخریب اقتصاد ایلی و پایان رسمی نظام ارباب‌رعیتی بود. این برنامه که با حمایت آمریکا و بانک جهانی اجرا می‌شد، رسالت رفع فقر روستایی و ایجاد طبقه متوسط کشاورز را داشت، اما در عمل منجر به گسست شدید پیوندهای اجتماعی و ایجاد بحران معیشتی برای بخش بزرگی از عشایر شد. کرونین و مدنی استدلال می‌کنند که اصلاحات ارضی بدون ارائه زیرساخت‌های لازم مانند وام‌های کافی، تکنولوژی مدرن و آموزش کشاورزی، باعث شد تا زمین‌های تقسیم‌شده برای اکثر کشاورزان و عشایر ناچیز و غیرقابل بهره‌برداری باقی بماند (Cronin, 1998; Madani, 2012).

در ایل رستم، این سیاست منجر به از بین رفتن آخرین دارایی‌های جمع‌خوانینی شد که حتی در دوران سخت‌ترین جنگ‌ها نیز حفظ کرده بودند. رضائی در تحلیل محاکمه خوانین، اشاره می‌کند که بسیاری از سران ایلی قبل از اجرای کامل اصلاحات ارضی، تحت فشارهای امنیتی و اقتصادی مجبور به تسلیم شدن و واگذاری زمین‌های خود شدند (A. Rezaei, 2009). این امر باعث شد تا شکاف عمیقی میان دولت و بخش روستایی/عشایری کشور ایجاد شود. لایارد و لمبتون در گزارش‌های خود پیش‌بینی کرده بودند که حذف سریع ساختارهای سنتی بدون جایگزین مناسب، منجر به بی‌ثباتی اجتماعی خواهد شد (Lambton, 2007; Layard, 1988). واقعیت نیز همین را تأیید کرد؛ زیرا عشایر رستم که قبلاً با مدیریت مشترک منابع و چرخه‌های کوچ، خودکفا بودند، اکنون به مصرف‌کنندگان محصولات صنعتی و وابسته به بازار تبدیل شده بودند. مجیدی و گرمودی نشان می‌دهند که چگونه فقر ناشی از اصلاحات ارضی، منجر به افزایش جرم و جنایت و کاهش انسجام طایفه‌ای گردید (Garmroudi, 1991; Majidi, 1992). بنابراین، اصلاحات ارضی اگرچه از نظر تئوری مدرنیزاسیون را تسریع کرد، اما از نظر جامعه‌شناختی، عاملی برای فروپاشی ساختارهای همبستگی ایلی و ایجاد بحران هویتی و اقتصادی شد.

تأثیرات اقتصادی این تحولات، فراتر از مسائل معیشتی، بر ساختار قدرت داخلی ایل رستم نیز اثر گذاشت. با از بین رفتن مالکیت زمین، توانایی خان‌ها و کدخدایان برای توزیع منابع و حمایت از پیروان خود از بین رفت. این امر باعث تضعیف شدید نفوذ رهبران سنتی و ظهور گروه‌های جدیدی از نخبگان شهری شد که ارتباطاتی با دولت مرکزی داشتند. صفی‌نژاد توضیح می‌دهد که در غیاب ساختارهای سنتی، خلأ قدرت توسط دستگاه‌های دولتی و گاهی گروه‌های مافیایی پر شد (Safinejad, 1989). همچنین، مهاجرت اجباری عشایر به شهرهای بزرگ مانند شیراز و تهران، منجر به شکل‌گیری حاشیه‌نشینی و از دست دادن هویت ایلی در نسل جدید شد. حبیبی فهلیانی و ایلامی اشاره

می‌کنند که این فرایند، همراه با از بین رفتن زبان و آداب و رسوم خاص ایلی، منجر به یک بحران فرهنگی عمیق گردید (Habibi Fahliani, 1992; Ilami, 2013).

بنابراین، سیاست‌های اقتصادی پهلوی، با هدف ایجاد یک اقتصاد ملی یکپارچه، موفق شد تا اقتصاد ایلی رستم را که مبتنی بر خودکفایی نسبی و تبادل خدمات بود، نابود کند و آن را به بخشی وابسته و حاشیه‌نشین در اقتصاد ملی تبدیل نماید. این تغییر ساختاری، هزینه‌های اجتماعی بلندمدتی داشت که آثار آن تا امروز در شهرستان رستم مشهود است و ریشه در مدیریت ناعادلانه و یک‌جانبه‌گذار از سنت به مدرنیته دارد. لذا باید توجه داشت که مصادره اراضی و اصلاحات ارضی، تنها یک تغییر در مالکیت زمین نبود، بلکه تلاشی عمدی برای قطع ریشه‌های استقلال ایل رستم بود. با حذف پایه‌های اقتصادی، دولت پهلوی توانست کنترل سیاسی و اجتماعی منطقه را به‌طور کامل در دست بگیرد. فسائی در توصیف گذشته، نشان می‌دهد که چگونه ثبات منطقه زمانی حاصل می‌شد که خوانین نقش میانجی و حامی را ایفا می‌کردند (Fasai, 2009). اما با فروپاشی این ساختار، امنیت و نظم عمومی دچار اختلال شد و دولت مجبور شد حضور امنیتی خود را در منطقه افزایش دهد. رضایی و زارعی نورآبادی گزارش می‌دهند که پس از اصلاحات ارضی، میزان ناامنی و اختلافات ملکی بین طوایف افزایش یافت، زیرا دیگر مرجعیتی برای حل و فصل اختلافات وجود نداشت (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). این وضعیت، نشان‌دهنده شکست پروژه نوسازی از بالا به پایین در ایجاد ثبات پایدار بود. فوران و آبراهامیان تأکید می‌کنند که چنین نوسازی‌هایی، بدون مشارکت جامعه محلی، منجر به مقاومت منفعلانه و گسست اجتماعی می‌شوند (Abrahamian, 2008; Foran, 1999). بنابراین، تحول اقتصادی در ایل رستم، نمونه‌ای بارز از تضاد میان منطق مدرنیته بوروکراتیک و منطق سنتی ایلی بود که در آن، قربانیان اصلی، عشایر رستم بودند که هویت، اقتصاد و ساختار اجتماعی خود را در این فرایند از دست دادند.

بعد اجتماعی: فروپاشی نظام ارباب‌رعیتی و تغییرات خویشاوندی

فروپاشی نظام ارباب‌رعیتی در ایل رستم، تنها یک تغییر اقتصادی نبود، بلکه زلزله‌ای اجتماعی بود که بنیان‌های هویت، سلسله‌مراتب قدرت و شبکه‌های حمایتی جامعه عشایری را لرزاند. در ساختار سنتی ایلی، رابطه میان خان، یعنی ارباب، و رعیت، فراتر از یک رابطه مالی، یک پیمان اخلاقی و اجتماعی عمیق بود که در آن، وفاداری در برابر امنیت و حمایت تبادل می‌شد. شهبهانی در مطالعات دقیق خود نشان می‌دهد که این سیستم، اگرچه ناعادلانه بود، اما نوعی «قرارداد اجتماعی غیررسمی» ایجاد کرده بود که در آن، افراد هویت خود را از طریق تعلق به یک طایفه و تحت حمایت یک رهبر معین تعریف می‌کردند (Shahshahani, 1987).

با اجرای اصلاحات ارضی و مصادره اراضی توسط دولت پهلوی، این پیمان شکست و جای خود را به روابط قراردادی و پولی داد. رضایی و زارعی نورآبادی گزارش می‌دهند که بسیاری از عشایر پس از دست دادن زمین و حمایت خان‌ها، احساس بیگانگی و سرگردانی شدید کردند (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). این گسست، منجر به تضعیف شدید انسجام داخلی طوایف شد؛ زیرا دیگر مرجعی برای حل اختلافات محلی وجود نداشت و رقابت بر سر منابع محدود، جایگزین همبستگی قبیله‌ای گردید. سیاهپور توضیح می‌دهد که چگونه کاهش نفوذ خوانین، باعث ظهور گروه‌های جدیدی از نخبگان شهری و مقامات دولتی شد که پیوندهای خویشاوندی سنتی را نادیده می‌گرفتند (Siahpour, 2009). این تغییر در سلسله‌مراتب اجتماعی، باعث ایجاد شکاف نسلی و طبقاتی درون خود ایل رستم شد و اعتماد متقابل بین اعضای طایفه را زیر سؤال برد.

تغییرات در ساختار خویشاوندی و ازدواج‌ها نیز از پیامدهای مستقیم این تحولات اجتماعی بود. در گذشته، ازدواج‌ها ابزاری استراتژیک برای تقویت پیوندهای سیاسی و نظامی میان طوایف مختلف ایلی یا با ایلات همسایه، مانند قشقایی و بویراحمد، محسوب می‌شد. حسین‌قلی خان رستم با ازدواج با دختر امیرحسین قشقایی، تلاش کرد تا یک جبهه متحد در برابر دولت مرکزی تشکیل دهد (Azarpayvand, 2005). اما با

حذف خوانین و تضعیف ساختار ایلی، این ازدواج‌های سیاسی کم‌رنگ شد و الگوهای ازدواج به سمت انتخاب‌های فردی و مبتنی بر معیارهای مدرن حرکت کرد. صفی‌نژاد اشاره می‌کند که مهاجرت اجباری عشایر به شهرها، منجر به آمیختگی با جمعیت‌های غیرعشایری و تضعیف مرزهای قومی و طایفه‌ای گردید (Safinejad, 1989).

این فرایند، اگرچه از نظر دولت پهلوی به‌عنوان «تلفیق ملی» ستایش می‌شد، اما از دیدگاه جامعه‌شناسی، منجر به از دست رفتن حافظه جمعی و هویت خاص ایلی شد. لایارد و لمبتون در گزارش‌های خود هشدار داده بودند که تجزیه ساختارهای قبیله‌ای بدون ایجاد جایگزین‌های مناسب، منجر به انزوای اجتماعی و بحران‌های روانی خواهد شد (Lambton, 2007; Layard, 1988). واقعیت نیز نشان داد که بسیاری از عشایر اسکان‌یافته، دچار افسردگی و احساس بی‌هویتی شدند، زیرا دیگر نه بخشی از یک کل بزرگ، یعنی ایل، بودند و نه کاملاً پذیرفته‌شده در جامعه شهری مدرن. همچنین، فروپاشی نظام ارباب‌رعیتی منجر به تغییر در نقش زنان و کودکان در ساختار اجتماعی ایل رستم شد.

در گذشته، زنان عشایر نقش کلیدی در مدیریت امور داخلی خیمه، تولید صنایع دستی و انتقال فرهنگ شفاهی داشتند و این نقش‌ها بخشی از اقتصاد مقاومتی ایلی بود. اما با اسکان اجباری و ورود به زندگی شهری، زنان مجبور به ترک سبک زندگی بومی و پذیرش نقش‌های محدودتر در خانه‌های مسکونی شدند. حبیبی فهلیانی و ایلامی تأکید می‌کنند که این تغییر، همراه با قطع دسترسی به مراتع و منابع طبیعی، منجر به فقر فرهنگی و از بین رفتن مهارت‌های بومی گردید (Habibi Fahliani, 1992; Ilami, 2013). کودکان نیز که قبلاً در محیط ایلی و تحت نظارت بزرگان طایفه تربیت می‌شدند، اکنون در مدارس دولتی و با محتوای آموزشی سکولار و متمرکز پرورش می‌یافتند. به‌همین‌بیگی خاطراتی از تلاش‌های خود برای آموزش فرزندان عشایر ثبت کرده است که نشان می‌دهد چگونه حکومت مرکزی سعی می‌کرد تا از طریق آموزش، وفاداری نسل جدید را از طایفه به دولت منتقل کند (Bahmanbeigi, 2010). این مهندسی اجتماعی، باعث شد تا نسل جوان ایل رستم نسبت به ارزش‌های سنتی بی‌تفاوت شود و پیوندهای خویشاوندی ضعیف‌تری با اجداد خود داشته باشد. در آخر، باید توجه داشت که فروپاشی ساختار اجتماعی ایل رستم، هزینه‌های بلندمدتی برای ثبات منطقه داشت. رضائی و میرفردی نشان می‌دهند که پس از حذف نهاد ایلی، میزان ناامنی و اختلافات محلی افزایش یافت، زیرا دیگر مکانیزم‌های سنتی برای صلح و سازش وجود نداشت (Mirfardi, 2010; A. Rezaei, 2009).

دولت پهلوی مجبور شد حضور امنیتی خود را در منطقه افزایش دهد تا خلأ ناشی از فروپاشی نظم ایلی را پر کند. مدنی در تاریخ سیاسی معاصر ایران، به این نکته اشاره می‌کند که چنین تغییرات سریع و اجباری، اغلب منجر به ایجاد گروه‌های حاشیه‌نشین و ناراضی‌های پنهان می‌شود که می‌تواند در آینده زمینه‌ساز بی‌ثباتی گردد (Madani, 2012). بنابراین، تحول اجتماعی در ایل رستم، نمونه‌ای بارز از تضاد میان منطق مدرنیته بوروکراتیک و منطق سنتی ایلی بود که در آن، قربانیان اصلی، عشایر رستم بودند که هویت، ساختار اجتماعی و پیوندهای خویشاوندی خود را در این فرایند از دست دادند. این گسست اجتماعی، هنوز هم در شهرستان رستم مشهود است و ریشه در مدیریت ناعادلانه و یک‌جانبه گذار از سنت به مدرنیته دارد.

بعد فرهنگی و آموزشی: مهندسی ذهن و سکولاریزاسیون

در کنار تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، دولت پهلوی با رویکردی آگاهانه به «مهندسی فرهنگی» و «سکولاریزاسیون از بالا»، تلاش کرد تا بنیان‌های هویتی و معنوی ایل رستم را نیز دگرگون سازد. یرواند آبراهامیان تأکید می‌کند که نوسازی در ایران نه تنها یک پروژه اقتصادی یا نظامی، بلکه تلاشی رادیکال برای تغییر «ذهنیت‌ها» و جایگزینی ارزش‌های مدرن سکولار با سنت‌های مذهبی و ایلی بود (Abrahamian, 2008). در این چارچوب، آموزش و پرورش به‌عنوان اصلی‌ترین ابزار برای انتقال این ارزش‌ها و ایجاد شهروندان وفادار به دولت

مرکزی، نه به طایفه، مورد توجه ویژه قرار گرفت. دولت با گسترش شبکه مدارس نوین و اجباری کردن آموزش ابتدایی، سعی داشت تا حلقه وصل بین عشایر و حکومت را برقرار کند و نفوذ روحانیون و خوانین را که قبلاً نقش واسطه‌های فرهنگی و آموزشی را ایفا می‌کردند، حذف نماید. کرونین در تحلیل نقش ارتش و تشکیل حکومت پهلوی توضیح می‌دهد که سیستم آموزشی جدید، طراحی شده بود تا تاریخ ملی واحد و زبان فارسی استاندارد را ترویج دهد و هرگونه نماد یا روایتی که هویت قومی یا ایلی را تقویت کند، سرکوب یا نادیده گرفته شود (Cronin, 1998). بنابراین، ورود مدارس دولتی به مناطق کوهستانی رستم، نه صرفاً برای سوادآموزی، بلکه ابزاری برای شکستن انسجام فرهنگی ایلی و ایجاد نوعی بیگانگی نسلی با گذشته بود.

باین‌حال، مقاومت فرهنگی عشایر رستم در برابر این موج سکولاریزاسیون شدید بود. حسین‌قلی‌خان و بسیاری از بزرگان طایفه، آموزش رسمی دولتی را تهدیدی برای ساختار ارباب‌رعیتی و هویت ایلی می‌دانستند، زیرا معتقد بودند که آگاهی عمومی و سواد غربی، باعث تضعیف اطاعت محض از خان خواهد شد. رضایی و زارعی نورآبادی گزارش می‌دهند که بسیاری از خانواده‌های ایلی از فرستادن فرزندان به مدارس دولتی خودداری می‌کردند یا آن‌ها را پس از مدتی از تحصیل خارج می‌نمودند (H. Rezaei, 2009; Zarei Nourabadi, 1995). با وجود این، دولت با استفاده از مشوق‌های مالی و فشارهای اداری، موفق شد تا تعداد دانش‌آموزان را افزایش دهد. محمد بهمن‌بیگی، معلم و فعال آموزشی در منطقه، خاطراتی ثبت کرده است که نشان می‌دهد چگونه او با وجود مخالفت‌های اولیه خوانین، تلاش کرد تا با ایجاد مدارس در مناطق دورافتاده و حتی مناطق جنگ‌زده مانند گجستان، پایه‌های آموزش نوین را استوار کند (Bahmanbeigi, 2010).

بهمن‌بیگی معتقد بود که آموزش می‌تواند ابزاری برای پیشرفت و تلفیق سنت و مدرنیته باشد، اما در عمل، محتوای درسی ارائه شده توسط دولت، اغلب فاقد احترام به فرهنگ بومی عشایر بود و سعی داشت تا سبک زندگی کوچری را به‌عنوان «عقب‌مانده» و «ناپاک» معرفی کند. این نگاه تحقیرآمیز، باعث ایجاد حس دشمنی و مقاومت منفعلانه در میان والدین و حتی برخی معلمان بومی گردید. سکولاریزاسیون علاوه بر حوزه آموزش، به سایر عرصه‌های زندگی روزمره و آداب و رسوم ایلی نیز سرایت کرد. دولت پهلوی با ممنوعیت پوشش‌های سنتی، تغییر نام شهرها و روستاها، و ترویج ورزش‌های زورخانه‌ای به‌عنوان ورزش ملی، تلاش کرد تا هویت بصری و رفتاری عشایر را تغییر دهد. صفی‌نژاد توضیح می‌دهد که این سیاست‌ها، منجر به گسست نسلی عمیقی شد؛ زیرا نسل جوان که تحت تأثیر رسانه‌های دولتی و سیستم آموزشی قرار گرفته بود، نسبت به آداب و رسوم، موسیقی و زبان محلی عشایر بی‌تفاوت یا حتی خجالت‌زده شد (Safinejad, 1989). حبیبی فهلیانی و ایلامی اشاره می‌کنند که این فرایند، همراه با اسکان اجباری، منجر به فراموشی تدریجی دانش بومی درباره مدیریت منابع طبیعی، پزشکی سنتی و هنرهای دستی گردید (Habibi Fahlani, 1992; Ilami, 2013). مجیدی و گرمودی نیز گزارش می‌دهند که کاهش حضور زنان در فضای عمومی و تغییر الگوهای لباس، نشانه‌های واضحی از تحمیل استانداردهای شهری بر جامعه عشایری بود (Garmroudi, 1991; Majidi, 1992).

بنابراین، تحول فرهنگی در ایل رستم، فرایندی دوگانه بود: از یک سو، تلاش دولت برای یکسان‌سازی فرهنگی و حذف تفاوت‌های قومی، و از سوی دیگر، مقاومت عاشقانه عشایر برای حفظ بقایای هویت خود در دل طوفان مدرنیته. بنابراین، باید توجه داشت که مهندسی فرهنگی و سکولاریزاسیون، اگرچه از نظر ایدئولوژیک دولت پهلوی موفقیت‌آمیز بود و نخبگان جدیدی را تربیت کرد که وفادار به رژیم بودند، اما هزینه‌های اجتماعی سنگینی به بار آورد. لایارد و لمبتون هشدار داده بودند که نادیده گرفتن عمق ریشه‌های فرهنگی جوامع محلی، منجر به بحران‌های هویتی بلندمدت خواهد شد (Lambton, 2007; Layard, 1988). واقعیت نیز همین را تأیید کرد؛ زیرا عشایر رستم، بدون اینکه کاملاً مدرن شوند، بخشی از میراث غنی فرهنگی خود را از دست دادند. این گسست فرهنگی، باعث شد تا پیوندهای عاطفی و معنوی که قبلاً عشایر را به زمین و اجدادشان متصل می‌کرد، ضعیف گردد. مدنی در تاریخ سیاسی معاصر ایران، به پیامدهای روانی این تغییرات سریع

اشاره می‌کند و بیان می‌دارد که چنین تحولاتی، احساس تعلق مکانی و هویتی را در افراد دچار اختلال می‌کند (Madani, 2012). بنابراین، بعد فرهنگی و آموزشی تحولات دوران پهلوی در ایل رستم، نمونه‌ای بارز از تضاد میان منطق یکسان‌سازی ملی و تنوع فرهنگی ایلی بود که در آن، قربانیان اصلی، حافظه جمعی و هویت معنوی مردم رستم بودند. این میراث فرهنگی آسیب‌دیده، هنوز هم یکی از چالش‌های اصلی توسعه پایدار و حفظ هویت محلی در شهرستان رستم محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با بررسی چندبعدی تحولات ساختاری ایل رستم در دوران نوسازی متمرکز پهلوی (۱۳۰۴-۱۳۵۷)، به تبیین این واقعیت می‌پردازد که گذار از ساختار فدرال سنتی مبتنی بر ایلات به دولت - ملت مدرن، فرایندی خشن و تهاجمی بود که بنیادهای زیستی این نهاد بومی را دگرگون ساخت. یافته‌های این مطالعه مبین آن است که حکومت پهلوی با اتخاذ راهبرد «نوسازی آمرانه» و هدف قرار دادن خودمختاری ایلات به‌عنوان مانعی در مسیر تمرکزگرایی مطلق، از طریق ترکیبی استراتژیک از زور نظامی، مهندسی اقتصادی و کنترل امنیتی، اقتدار موروثی ایل رستم را خلع سلاح کرد. در بعد سیاسی، تقابل با خوانینی نظیر امام‌قلی‌خان و حسین‌قلی‌خان، نبردی میان حکمرانی محلی و انحصار خشونت مشروع دولت بود که در جنگ‌های خونین «گجستان» و «دورگ مدو» تجلی یافت؛ منازعاتی که با حمایت لجستیکی انگلستان، پیامی صریح از مرگباری مقاومت در برابر ماشین دولتی را مخابره کرد. با تغییر رویکرد در دوره محمدرضا شاه از سرکوب مستقیم به مدیریت امنیتی ساواک، هرگونه بیداری مجدد هویت سیاسی ایلی از طریق مهار شبکه‌های دیپلماتیک خوانین خفه شد.

در بعد اقتصادی، مصادره اراضی و اجرای اصلاحات ارضی، ضربه‌ای مهلک بر پیکره معیشت خودکفای ایل وارد آورد. واگذاری املاک به افرادی چون معین‌التجار بوشهری و تداوم آن در اصلاحات ارضی، بدون ایجاد زیرساخت‌های لازم، عشایر را از تولیدکنندگان مستقل به کارگران روزمزد و حاشیه‌نشینان شهری بدل کرد و شبکه حمایتی سنتی را که تأمین‌کننده امنیت روانی و معیشتی جامعه بود، نابود ساخت. این فروپاشی اقتصادی مستقیماً به گسست پیوندهای خویشاوندی و تضعیف انسجام طایفه‌ای انجامید؛ به‌طوری که با حذف نقش قضایی خوانین، رقابت بر سر منابع محدود جایگزین همبستگی قدیمی شد.

در بعد فرهنگی نیز، دولت با گسترش مدارس نوین و ترویج سکولاریسم، به مهندسی ذهن نسل جدید پرداخت و با تقبیح سبک زندگی ایلی به‌عنوان امری عقب‌مانده، منجر به بحران هویتی و شکاف نسلی عمیقی شد که طی آن، نسل جوان نسبت به ارزش‌های اجدادی خود دچار بیگانگی گردید. نهایتاً، این نوسازی پهلوی را باید یک «پیروزی سیاه» نامید؛ چرا که اگرچه به اهداف کوتاه‌مدتی چون یکپارچگی ارضی و ایجاد بوروکراسی واحد دست یافت، اما با نادیده گرفتن پیچیدگی‌های ساختاری جوامع عشایری، هزینه‌های سنگین اجتماعی و ساختاری به بار آورد که آثار آن در قالب اختلافات ملکی و بحران‌های هویتی، همچنان در فضای معاصر شهرستان رستم مشهود است و ضرورت بازگشت به مدل‌های توسعه مشارکتی و بومی‌محور را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abrahamian, E. (2008). *Iran Between Two Revolutions: From the Constitutional Revolution to the Islamic Revolution*. Marand.
- Ansari, R. (2015). The political situation of the Rostam tribe of Mamasani during the first Pahlavi era. *Roshd-e Tarikh*, 17(1).
- Ansari, R., & Diyanatjou, S. (2012). The endowment of properties of the Moein al-Tojjar Bushehri family in Rostam District of Mamasani. *Waqf and Eternal Heritage*(77-78).
- Ariana, B. (1964). *History of Military Operations in the South*. Army Printing House.
- Azarpayvand, A. (2005). *Political Developments of the Country and the Gajestan War of 1963*. Chavil Printing House.
- Bahmanbeigi, M. (2010). *My Bukhara, My Tribe*. Navid.
- Bayat, K. (1986). *The Tribal Revolt of Fars, 1928-1930*. Nogreh.
- Bayat, K. (2009). Moein al-Tojjar Bushehri and his military expedition to Mamasani. *Farasou*(6).
- Cronin, S. (1998). *The Army and the Formation of the Pahlavi State in Iran*. Khojasteh.
- Fasai, H. i. H. (2009). *Farsnameh-ye Naseri*. Amirkabir.
- Foran, J. (1999). *Fragile Resistance: Social Transformation in Iran from 1500 to the Revolution*. Rasa Cultural Services Institute.
- Garmroudi, M. F. K. (1991). *Mamasani Travelogue*. Mostofi.
- Gaube, H. (1980). *Arrajan, Kohgiluyeh, and Mamasani*. Association for National Heritage.
- Habibi Fahliani, H. (1992). *Mamasani in the Passage of History*. Navid.
- Hemmati, A. (2009). The role of British colonialism in transferring Mamasani to Moein al-Tojjar. *Farasou*(6).
- Hosseinikhah, S. J. (1999). *Boyer-Ahmad and Rostam: Cradle of History*. Golha.
- Ibn Balkhi. (1989). *Farsnameh of Ibn Balkhi*. Elmi va Farhangi.
- Ilami, B. (2013). *Political and Social History of Mamasani*. Adib Mostafavi Publications.
- Lambton, A. (2007). *Continuity and Change in Medieval Iran*. Ney.
- Layard, S. A. (1988). *Layard's Travelogue and Early Adventures in Iran*. Vahid.
- Madani, S. J. (2012). *Contemporary Political History of Iran* (Vol. 2). Islamic Publications Office.
- Majidi, K. (1992). *History and Geography of Mamasani*. Elmi.
- Mirfardi, A. (2010). Mamasani and Fars during World War I. *Farasou*(12).
- Moslemi, A. (1990). *Mamasani and the Lost Paradise*. Shiraz Publications.
- Nasiri Tayebi, M. (2014). *The Southern Movement: Fars, Qashqai, and Azerbaijan*. Shirazeh Publishing.
- Nourzadeh, E. B. (1948). *Secrets of the Southern Movement*. Tabesh Printing House.
- Razmjouei, M. (1999). *The Battle of Gajestan*. Karang.
- Rezaei, A. (2009). *History, Geography, and Culture of the People of Mamasani*. Faryad-e Kavir Publications.
- Rezaei, H. (2009). Trial of the Khans and tribal leaders of Fars. *Farasou*(7-8).
- Rostami, B. P. (2001). Biography. *Anthropology*(Supplement 1), 1.
- Sadeghi, M. G. A. (1998). *Mamasani: A Plain Full of Bread and a Basin Full of Blood*. Kousha Mehr.
- Safinejad, J. (1989). *Tribes of Central Iran*. Amirkabir.
- Shahshahani, S. (1987). *Four Seasons of Sun: Daily Life of Settled Nomadic Women of Mamasani*. Tous.
- Siahpour, K. (2009). *The Uprising of Southern Tribes, 1962-1964*. Institute for Political Studies and Research.
- Tolouei, M. (1995). *Actors of the Pahlavi Era from Foroughi to Fardoust* (Vol. 1). Elm.
- Zarei Nourabadi, M. (1995). *The Image of Mamasani, Land of Warriors*. Nahavandi Publications.